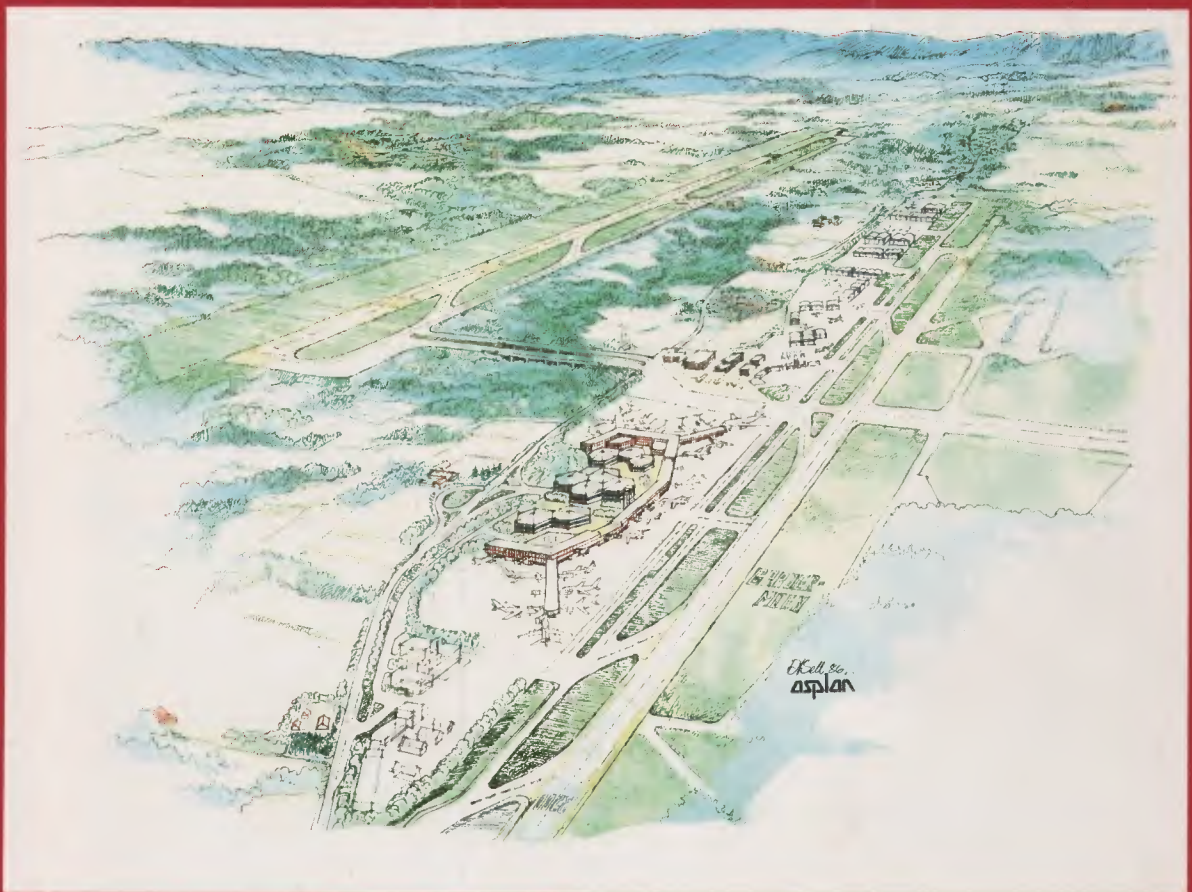

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 6 – JUNI 1987 – 41. ÅRG.

Er Gardermoen best samfunnsøkonomisk?

INNHold:

Mer om postgiro – Internasjonalt tilbakeslag?

Norge og OPEC

Portrett – Skatt og bolig – ENØK

Innhold

Nr. 6 1987 – 41. årg.

2

ERLING VÅRDAL:
Subsidierer Staten
postgiro?

5

ODD I. LARSEN:
Hovedflyplass i
Oslo-området

9

AMUND UTNE:
Nytt tilbakeslag i internasjonal
økonomi

12

OLE GUNNAR AUSTVIK:
Norsk OPEC-politikk

15

DEBATT:
EGIL BAKKE:
Kraftpriser og
kraftforbruk
TORSTEIN BYE OG
STEINAR STRØM:
Svar til Egil Bakke

19

LASSE FRIDSTRØM OG
VICTOR D. NORMAN:
Arbeidstidsutvalget

22

SOFIE MATHIASSEN:
Portrett av
Ragnhild Sohlberg

ARTIKLER:

25

MÅNEDENS BØKER:
Matematisk analyse
Bind 1 av Knut Sydsæter

27

KNUT MOUM:
Rentefradrag, boligskatt og
boligmarked – noen
kommentarer rundt «Skatte-
meldingen»

30

TERJE HANSEN:
Energiøkonomisering og norsk
elektrisitetsforsyning –
et debattinnlegg

34

Nye forskningsrapporter
Forsidebilde lånt av
Luftfartsverket
SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Langt frem

På bakgrunn av den kortsiktige bedringen i utenriksøkonomien og tegn til fall i det private konsumet og i inflasjonsraten, var det en optimistisk undertone i det reviderte nasjonalbudsjettet. Budsjettet bar ingen bud om vesentlige endringer i den økonomiske politikken; en viss økning i utgiftene ble foreslått motsvart av spredte tiltak for å holde budsjettbalansen tilnærmet uendret.

Selv om den økonomiske situasjonen ikke ser fullt så dystert ut nå som da nasjonalbudsjettet ble presentert ifjor høst, er det langt frem for å rette opp de strukturelle ubalansene i utenriksøkonomien. Nedjusteringen av underskuddet på driftsbalansen fra 43 til 27,3 milliarder kroner skyldes heving av anslagene for oljepris- og produksjon og salg av brukte skip. Nivået på sistnevnte post er 11,8 milliarder kroner. Dette pynter på billedet idag, men kan best sammenliknes med å finansiere løpende forbruk ved salg av arvesølvet.

Det skal lite til for å formørke dette billedet. Et fall i oljeprisen øker underskuddet på driftsbalansen med tre-fire milliarder kroner årlig for hver dollar pr. fat prisen går ned. Et ytterligere fall i den effektive dollarkursen på 5 prosent vil isolert sett øke underskuddet med fire-fem milliarder kroner pr. år.

Selv om oljeprisen nå har vært stabil rundt 18 dollar i flere måneder, er det betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i de neste årene og utover på 90-tallet. Veksten i den internasjonale økonomien er på vei nedover. Ustabiliteten i valutakursene, den tiltagende proteksjonismen og alvorlige økonomiske problemer hos mange gjeldstyngede u-land varsler at verdensøkonomien på ny kan gå inn i en nedgangsperiode.

Sett i denne sammenheng er det lite sannsynlig at Norge i de neste årene vil bli reddet av vekstimpulser utenfra. Vi må gjøre noe på egenhånd. Det reviderte nasjonalbudsjettet signaliserer ingen løft i riktig retning. Tvert imot er reduksjonen i elektrisitetsavgiften for den kraftkrevende industrien et eksempel på et feilsteg; med den forventede svake utviklingen i norsk utenriksøkonomi er det kortsynt å øke subsidiene til industri som kaster lite av seg.

Økningen av arbeidsgivernes sykepengeansvar med en uke innebærer en høyere skatt på bruk av arbeidskraft. Den samme innstramningseffekten kan imidlertid oppnås ved å øke arbeidsgiveravgiften. Med dette virkemidlet har man mulighet for geografisk differensiering, i tillegg til at et slikt tiltak lett kan reverseres senere når ledigheten øker.

Nå er neppe det reviderte nasjonalbudsjettet stedet hvor man vanligvis forventer epokegjørende endringer i den økonomiske politikken. Og i dagens parlamentariske situasjon med kommunevalget rett forut, er det kanskje naturlig at regjeringen foretrekker ikke å foreta store endringer.

Men, en gang må Norge trekke konsekvensen av at vår utenriksøkonomi nå hviler tungt på ett ben, oljen, og at dette benet er svært så ustøtt. For at landet skal få flere ben å stå på inn i 90-årene, er det behov for en langt mer dyptgripende og målrettet politikk for omstillinger enn den som føres idag. Det er spesielt viktig at det satses på næringer som er lønnsomme når oljeprisen er lav, slik at risikoen spres. Hverken offshore- rettede virksomheter eller kraftkrevende industri utgjør slike næringer.

Redaktøren

Subsidierer Staten postgiro?

I denne kommentaren blir det beregnet at staten subsidierte Postgiro med 100 – 150 mill. kr i 1985. Regnestykket tar hensyn til den gevinst Postgiro får ved at staten ikke mottar rente på de store innskudd den har i Postgiro. Denne fordelene blir veiet opp mot de kostnader Postgiro har ved levering av betalingstjenester til staten.

AV
ERLING VÅRDAL*)

1. Innledning

Flere ganger det siste året har Postgiros rolle i betalingsformidlingssystemet blitt trukket frem. For eksempel markedsførte Bankenes Betalingssentral (BBS) i begynnelsen av dette året at de nå tar hånd om mer enn 50 % av transaksjonene i girosystemet. For 10 år siden var fordelingen mellom bank- og Postgiro 27% – 73 %. Ledelsen i Postgiroen har søkt å forklare tapet i markedsandel med at Postgiro ikke har fått lov til å gi rente på innskudd. Spesielt overfor næringslivet har bankene aktivt brukt renten som et virkemiddel for å trekke til seg nye kunder. En annen side av bildet er imidlertid at Postgiro har tatt svært lave gebyrer for betalingstjenester. Den norske Bankforening har anført dette som en hovedgrunn til at bankene ikke har fått til en kostnadsriktig prising av sine egne betalingstjenester.

Spørsmål vedrørende Postverkets drift er drøftet i Regjeringens postmelding (Stortingsmelding nr. 31:

1987), en melding som vil bli lagt frem for Stortinget i løpet av våren. Hovedtanken i meldingen er å gi Postverket, inkludert Postgiro, en friere stilling, for eksempel i dets takstpolitikk. I forbindelse med forarbeider til postmeldingen ba Samferdselsdepartementet SAF å utrede om, og eventuelt i hvilken grad, staten subsidierer Postgiroen. Vi skal i det følgende gjengi disse beregningene. SAF's beregninger ble utført i begynnelsen av 1986. I denne kommentaren skal vi imidlertid ta hensyn til den informasjon som har kommet til i mellomtiden. Vårt anslag for subsidiene størrelse, som opprinnelig var satt til 0 for året 1985, er derfor endret: Vi anslår nå at staten i 1985 subsidierte Postgiroen med et beløp mellom 100 og 150 mill. kr.

SAF's beregninger er blitt kritisert av Bankforeningen, som på sin side har beregnet subsidiene fra staten til Postgiroen til 300 – 350 mill. kr. Grunnlaget for disse beregningene ble presentert i Sjølie (1987). Forskjellen mellom Bankforeningens og SAF's anslag vil bli kort kommentert i konklusjonen til denne artikkelen.

2. Beregning av statlig subsidiering

Følgende nøkkeltall for Postgiro, kan være greit å

ha i mente: I 1985 behandlet Postgiro i overkant av 100 mill. transaksjoner. Kostnadene i forbindelse med Postgirotransaksjonene var noe i overkant av 1 mldr. kr, og overskuddet i Postgiro ble beregnet til omlag 500 mill. kr.

Før vi går inn på de konkrete beregningene skal vi peke på en del sentrale forhold som ligger til grunn for disse: For det første var ingen innskuddskonti i Postgiro rentebærende i 1985. Postgiro var dessuten pliktig å låne alle sine midler til staten til 6,5 % rente. Staten hadde også store innskudd i Postgiro. Den offisielle Bank- og Kredittstatistikken viser en gjennomsnittlig innskuddsmasse i Postgiro i 1985 på omlag 23 milliarder kr. Av disse innskuddene var 16,1 milliarder statlige. I 1986 ble imidlertid Postgirostatistikken forbedret. Det viser seg nå at den statlige andelen av totalinnskuddene har økt betraktelig fra 1985 til 1986. Det er således grunn for å regne med at det statlige innskuddstall for 1985 er høyere enn det offisielle på 16,1 mldr. kr. Bruker vi den statlige andelen fra 1986-statistikken, blir de statlige innskuddene for 1985 17,2 mldr. kr. I det følgende skal vi regne ut subsidier basert på to alternative anslag for statlige innskudd: 16,1 mldr. kr og 17,2 mldr. kr, hvor vi anser anslaget på 17,2 mldr.

Erling Vårdal.

kr som det mest sannsynlige.

Om staten subsidierer Postgiro er det samme som å stille spørsmålet om staten ville fått bedre betingelser ved å la det private bankvesen utføre de betalingstransaksjoner som i dag er overlatt til Postgiroen. I besvarelsen av dette spørsmålet er følgende forhold av betydning:

a: Staten låner i dag fra Postgiro til 6,5 % rente. Om staten må låne på annen måte, for eksempel ved salg av statsobligasjoner, vil statens renteutgifter bli høyere. Vi skal regne med en alternativrente på statlige lån på 13 % (gjennomsnittlig effektiv rente på statsobligasjonslån i 1985), altså en forskjell på 6,5 % sammenlignet med dagens situasjon. Andre innskudd enn statlige var i 1985 på 5,8 mldr. kr. Må staten låne til 13 % vil staten (ved valg av bankgiro) lide et rentetap på

$$(13 \% - 6,5 \%) \times 5,8 \text{ mldr. kr} = 377 \text{ mill. kr}$$

vedrørende disse innskuddene. Baserer vi vår utregning på det høyere ikke-statlige innskuddet på 6,9 mldr. kr, vil vi få et rentetap på 448,5 mill. kr.

* Erling Vårdal er lic. NHH fra 1977. Han er nå l. amanuensis ved Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen.

b: Staten taper renteinntekter ved at Postgiro ikke betaler rente på statens innskudd. Hvor stort dette tapet vil bli avhenger av den rentesats staten alternativt vil oppnå. Her regner vi med tre alternativer: 11,5 %, 12 % og 12,5 %. Utgangspunktet vårt er at bankene kan plassere penger til 13 %, slik at bankenes rentedifferanse blir 1,5 %, 1 % og 0,5 % i de tre alternativene. Velger staten å la betalingsformidlingen gå gjennom det private bankvesenet vil altså staten få 11,5 % (12 %, 12,5 %) innskuddsrente, men må betale 13 % for obligasjonslån. Rentedifferansen for staten er 1,5 % (1 %, 0,5 %), mens den tilsvarende hvis postgiro blir brukt er 6,5 %. I dette henseende vil altså staten tape følgende renteinntekter ved å bruke Postgiro:

11,5 % rente: (6,5 % – 1,5 %) 17,2 mldr. kr = 860 mill. kr
12,0 % rente: (6,5 % – 1,0 %) 17,2 mldr. kr = 946 mill. kr
12,5 % rente: (6,5 % – 0,5 %) 17,2 mldr. kr = 1 032 mill. kr

Med statlige innskudd på 16,1 mldr. kr blir fortjenesten i de tre alternativene 805 mill. kr, 885,5 mill. kr og 966 mill. kr

c: I dag betaler staten 29,3 mill. kr. i gebyrer for de transaksjoner Postgiroen utfører. Overtar bankene statens betalingsformidling må de ha dekket inn kostnadene ved denne formidlingen. Som vi skal gå nærmere inn på i det neste avsnittet har vi beregnet disse til kr 427,7 mill. kr. Staten vil altså her få en ekstra utgift på 398,4 mill. kr.

Slår vi sammen de ovenstående opplysningene, får vi nettotapet for staten ved å bruke Postgiro, d.v.s. den statlige subsidiering av Postgiro:

Tabell 1: Statlig subsidiering av Postgiro.

	Statlige innskudd i Postgiro			
		16,1	17,2	
Rente	0,5	119,1	256,6	
	1,0	38,6	170,6	
Diff.	1,5	-41,9	84,6	

Svaret på om Postgiro blir subsidiert avhenger av hvilke rentebetingelser staten vil oppnå i bankene. 12 % ser vi på som et realistisk anslag. Legger vi til grunn innskudd på 17,2 mldr. kr blir statlige subsidier til Postgiro på 170,6 mill. kr. Anslaget for statlige innskudd på 17,2 mldr. kr anser vi imidlertid å være for høyt. Det subsidieanslaget vi vurderer som mest realistisk vil følgelig ligge en del under 170,6 mill. kr., antydningssvis mellom 100 og 150 mill. kr.

3. Kostnadsforhold i Post- og bankgiro

Som utgangspunkt for beregning av de kostnader bankvesenet vil bli påført ved en overtagelse av statens betalingsformidling, skal vi ta antall transaksjoner som Postgiro utførte for staten i 1985. Disse er ført inn i første linje i tabellen. Dernest har vi ført inn stykk-kostnader for bankgiro. Disse har vi beregnet blant annet ved hjelp av en undersøkelse for 1985 som Bankenes Betalingssentral (BBS) nylig har utført i samarbeid med representanter for bankene. Tallene for Postgiro er fra Postverkets kostnadsundersøkelse, og gjelder for 1984, Justeres postgirotallene med en passende ett års kostnadsstigning går det frem av tabellen at kostnadene i Post- og bankgiro er nærmest identiske. Dette avviker fra tidligere undersøkelser. For eksempel la Betalings-

formidlingsutvalget, NOU (1979), frem resultater som viste at stykk-kostnadene i bankgiro lå fra 30 % – 40 % over de tilsvarende i Postgiro. Nå er det imidlertid en del forhold som tyder på at BBS-undersøkelsen undervurderer et par kostnadselementer. Dette gjelder blant annet andre variable kostnader enn arbeidskostnader. Selv om stykk-kostnadene i bankgiro har nærmet seg de i Postgiro er det således langt fra sikkert at de er blitt like.

I den siste linjen i tabellen er kostnadene for bankene ved å overta statens betalingsformidling beregnet: De transaksjoner Postgiro utførte for staten i 1985 er multiplisert med tilsvarende stykk-kostnad for bankgiro.

Det er flere grunner til at denne måten å beregne bankgirokostnader på gir et for høyt tall. Stykk-kostnadene for bankgiro er beregnet på grunnlag av de transaksjoner som til nå er blitt utført i bankgiro. Bankgiro har imidlertid aldri hatt mye av den type transaksjoner staten får utført. Siden en regner med at det er stordriftsfordeler i å produsere disse typer transaksjoner vil stykk-kostnadene sannsynligvis bli lavere. Det er en viktigere grunn for at kostnadene vil bli lavere enn beregnet: Om bankene overtar statens betalingsformidling vil de kunne oppnå at staten bruker mer av den billigste form for betalingsoverføring, d.v.s. girering. Grunnen til at bankene her vil kunne lykkes bedre enn Postgiroen, er at det er så mange flere av statens klienter som har konto i banker enn i Postgiro. Et eksempel som illustrerer dette er at omlag 50 % av Rikstrygdeverkets utbetalinger av alderstrygd foregår gjennom bankgirering (eller remittering), hvor trygden går direkte inn på bankkonto. Besparelsen

ved denne type av betalingsform i stedet for advisert bankgiro¹⁾ er betydelig. Om bankene overtar den statlige betalingsformidling er det nok så åpenbart at de, på grunn av større fleksibilitet, vil være i stand til å bevirke til billigere betalingsformer enn det Postgiroen har fått til.

Ifølge tabell 2 er bankenes kostnader ved statlig betalingsformidling 356,423 mill. kr. Vi har argumentert for at andre variable kostnader er undervurdert i denne undersøkelsen. Det samme gjelder muligens de faste kostnadene. Tar en hensyn til disse forhold må følgelig dette kostnadsanslag økes. På den annen side har vi også påpekt at bankene kan velge billigere løsninger for betalingsformidling enn det Postgiroen har klart. Vi har imidlertid ikke hatt nok informasjon til nøyaktig å tallfeste disse punktene. Ut fra helhetssyn har vi valgt å legge til grunn 356,423 mill. kr. I tillegg kommer bankenes krav til fortjeneste. Også her har vi hatt problemer med å få tak i opplysninger. Den norske Bankforening har gitt uttrykk for at 20 % av kostnadene (ved betalingsformidling) er et rimelig fortjenestekrav. Legges dette til grunn vil bankene kreve 427,7 mill. kr for å utføre statens betalingsformidling.

4. Konklusjon

Det subsidieanslag på 100 – 150 mill. kr vi presenterte i avsnitt 2 ligger noe høyere enn det vi vurderte

¹⁾ Advisert bankgiro, er en giroblankett som gir mottaker anledning til å heve penger i en bank. Midlene kan komme fra en bankkonto eller de kan ha blitt betalt kontant inn til bankvesenet. Bankgiroinnbetaling er når kontanter innbetales sammen med en giro i en bank. Pengene går direkte til mottakers konto. Bankgireringer er når betalers konto blir belastet og mottaker får pengene rett inn på konto.

Tabell 2: *Kostnader i Post- og bankgiro¹*

	Postgiroutbet./ Advisert bankgiroutbet.	Postgiro-/ Bankgiro- innbet.	Post-/ Bank- girering
Antall transaksjoner: ...	14,53 mill.	12,665 mill.	2,105 mill.
<i>Stykk-kostnad:</i>			
Bankgiro (kroner)	14,66	10,20	6,76
Postgiro (kroner)	13,23	9,67	5,17
<i>Totalkostnad:</i>			
Bankgiro (mill. kr.)	213,010	129,183	14,230

som sannsynlig i første omgang. Dette skyldes for det første at vi tidligere bygde på Betalingsformidlingsutvalgets undersøkelse, NOU (1979), ved vurdering av bankenes kostnader. Etter at vår utredning ble lagt frem, kom BBS-undersøkelsen med et noe lavere kostnadstall for bankgiro.

For det andre har omleg-

gingen av Postgiro-statistikken i 1986 vist høyere andel av statlige innskudd enn det vi opprinnelig la til grunn. Begge disse forhold har vi tatt hensyn til.

Forskjellen på 200 mill. kr mellom Bankforeningens og SAF's anslag skyldes hovedsaklig at Bankforeningen vurderer ressursoppofrelsen ved Postgiros beta-

lingsformidling lavere enn det SAF gjør: 288 mill. kr mot 427 mill. kr. Dessuten forutsetter Bankforeningen vekk kostnader i forbindelse med kapitalplassering. Dette betyr at Bankforeningen regner med at staten vil kunne oppnå høyere rente på innskudd enn det vi har forutsatt.

Det skal også avslutningsvis understrekes hva regnestykker som det ovenstående, uansett hvilken størrelse på subsidiene en kommer frem til, ikke forteller om: Det forteller ingenting om ressursbruket innenfor betalingsformidlingen er fornuftig eller ikke. Spesielt forteller det ikke om det foregår sløsing i Postgiro eller ikke. En viktig ting som vi heller ikke har drøftet er om den gebyrpolitikk som i dag føres

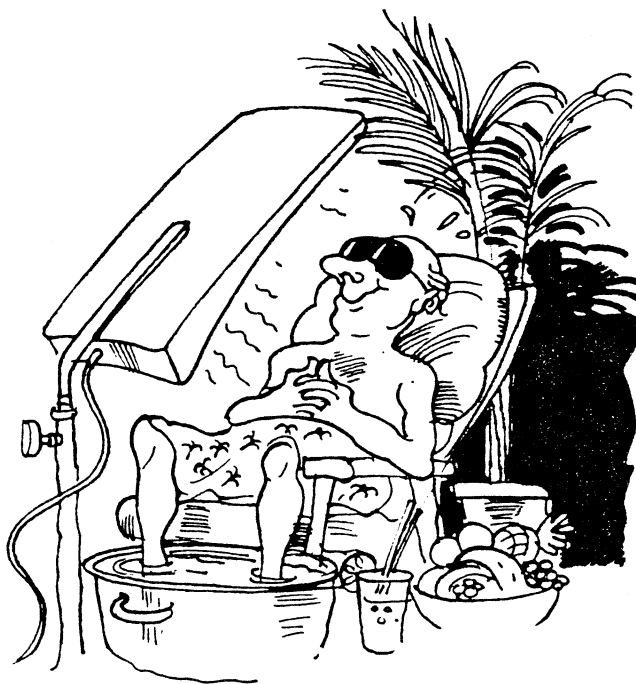
av Postgiro og bankene fremmer en fornuftig ressursallokering innenfor betalingsformidlingen. Disse spørsmål fortjener å bli offret en større oppmerksomhet.

REFERANSER:

- Bankenes Betalingssentral (1986): Bankgirotjenestenes kostnader. Asbjørn Habberstad A/S, Oslo.
- Malvik, K., T. Rådahl og E. Vårdal (1986): Det økonomiske forholdet mellom staten, Postgiroen og det øvrige Postverket. SAF-rapport nr. 4, 1987.
- NOU (1979): *Betalingsformidling*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Postdirektoratet (1985): «Postgirotjenestenes kostnader og lønnsomhet 1984. Notat fra Statistikkkontoret, Oslo.
- Sjølie, S. (1987): «Postverket – sløsing med offentlige midler.» Sosialøkonomen, nr. 1.

**Sekretariatet er stengt i juli
p. g. a. ferieavvikling.**

***Vi ønsker medlemmer
og abonnenter
en riktig god sommer.***

Hovedflyplass i Oslo-området

Stortingsmeldingen om lokalisering av hovedflyplass for Oslo-området har flere svake punkter. Fornebu avskrives for lettvtint og argumentasjonen for Gardermoen i forhold til Hurum virker langt fra overbevisende. «Differensprosjektet» mellom Gardermoen og Hurum har trolig meget god samfunnsøkonomisk lønnsomhet selv med «forsiktige» forutsetninger. En eventuell utbygging av hovedflyplass på Hurum burde også vært sett i sammenheng med utbygging av en god vegforbindelse langs en akse Drøbak – Svelvik – Sande – Hvittingfoss. I sin behandling av forskjellige usikkerhetsmomenter er meldingen selektiv, og det er stort sett bare de momenter som understøtter det valgte alternativ som fremheves.

AV
ODD I. LARSEN*)

Innledning

Ikke uventet på bakgrunn av de spekulasjoner og uttalelser som forelå på forhånd, går regjeringen i stortingsmeldingen (St.-meld. nr. 55, 1986–87) inn for å bygge ut Gardermoen til hovedflyplass.

I stortingsmeldingen er 4 alternativer for hovedflyplass vurdert:

- Gardermoen
- Hurum
- Fornebu, med interkontinental- og chartertrafikk på Gardermoen som idag
- Delt trafikk mellom Fornebu og Gardermoen med maksimalt 5,5 mill. passasjerer på Fornebu

Meldingen er utarbeidet med basis i Luftfartsverkets utredning «Hovedflyplass i Oslo-området», høringsuttalelser til denne og supplerende utredninger.

I meldingens sammendrag heter det at departementet i sin begrunnelse for valget av Gardermoen legger vekt på:

- at Fornebu av miljømessige og kapasitetsmessige grunner ikke vil være et alternativ verken på kort eller lang sikt
- at utbygging av Gardermoen til hovedflyplass vil koste 2,2 mrd. kr mindre enn Hurum, og at investeringer i midlertidige løsninger vil kunne bli adskillig mindre om Gardermoen velges
- at utbygging av vegnettet for å få en god tilbringertransport til flyplassens åpningstidspunkt er mindre sårbar for endrede forutsetninger ved valg av Gardermoen enn Hurum. I tillegg kan jernbane være et aktuelt alternativ for Gardermoen
- at valg av Gardermoen vil være et avgjørende virkemiddel for å oppnå en bedre regionalpolitisk utvikling i Østlandsområdet

Disse punkter dekker de forhold som opp gjennom årene har stått sentralt når det gjelder lokalisering av hovedflyplass, nemlig: miljø, økonomi, regionalpolitikk og «usikkerhet».

Ved gjennomlesning av meldingen får man et inntrykk av at valget i realiteten har stått mellom Gardermoen og Hurum selv om de økonomiske kalkyler klart favoriserer Fornebu. I valget mellom Gardermoen

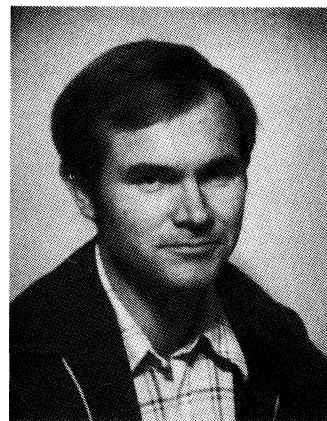
og Hurum har de miljømessige aspekter mindre betydning selv om de også der er til stede.

I det videre skal jeg knytte noen kommentarer spesielt til kapittel 4 i meldingen som er kalt «Samfunnsøkonomisk analyse». Om formålet heter det her: «Formålet med en samfunnsøkonomisk analyse av alternative prosjekter, er å finne ut hvilket som er mest lønnsomt for samfunnet som helhet.» Etter denne konstaterting gjør man for enkelthets skyld den forutsetning at alternativene gir samme nytte for samfunnet. Dermed blir oppgaven å undersøke hvilket alternativ som medfører minst kostnader for samfunnet.

Forutsetningen om «lik nytte» er tvilsom, men kan være akseptabel hvis man gjør visse korreksjoner i kostnadskalkylene der hvor det åpenbart er påkrevet.

De poster som er med i den samfunnsøkonomiske analyse er:

- A. Investeringer i flyplassanlegg, med fordeling over tid
- B. Investeringer i ekstra veganlegg som følger av flytrafikken, fordelt over tid
- C. Differenser mellom flyplassalternativer når det gjelder flyselskapenes driftskostnader

Odd I. Larsen

- D. Differenser mellom flyplassalternativer når det gjelder driftskostnader for tilbringertransport
- E. Gjennomsnittlige reisetider, med regneeksempel på differenser i tidskostnader
- F. Arealmessige ulemper og problemer
- G. Antall støyrammede, etter spesifiserte definisjoner

For F. og G. er det ikke gjort noe forsøk på økonomisk kvantifisering. Her kunne man etter min mening gått noe lenger og ihvertfall antydte hvilken størrelsesorden det kan være tale om eller presentert noen minimumsanslag. Det foreligger tross alt en del informasjon om arealers verdi i forskjellig anvendelse og om «støykostnader». Det siste hovedsaklig basert på reduksjon i markedsprisen på boliger som er utsatt for flystøy.

For C. går det ikke klart frem hva som er tatt med, men kostnadene under dette punkt synes primært å referere seg til driften av fly. Noe jeg savner, er en omtale av, og helst også data for, andre driftskostnader som flyselskapene har på en flyplass (catering, bagasjehåndtering etc.). Det er milig at disse kostnader vil være tilnærmet de samme for alle alternativer, men

*) Odd I. Larsen er cand. oec. fra 1970. Han er nå forsker ved Transport-økonomisk Institutt.

det ville være «rart» om det ikke kunne spares noe her ved bygging av en helt ny flyplass slik tilfellet vil være for Hurum hvor det ikke er noen bestående anlegg å ta hensyn til. Det skal imidlertid innrømmes at det er vanskelig å være særlig konkret på slike kostnader så lenge de ikke kan relateres til flyplassanlegg som er planlagt og analysert på relativt detaljert nivå.

De anslag for investeringer i flyplassanlegg som presenteres har jeg ikke grunnlag for å vurdere, men det skulle ikke være prinsipielle problemer med å anslå disse.

Tilbringertransport og veginvesteringer

Det er i meldingens behandling av tilbringertransporter og veginvesteringer jeg ser de største svakheter i de samfunnsøkonomiske kalkyler som presenteres. Her har departementet i tillegg til svakheter som er overtatt fra Luftfartssverkets utredning også tilføyet noen for egen regning.

Når det gjelder veginvesteringer er det viktig å skille mellom kapasitetsøkning og standardforbedring. Hvis utbygging av en flyplass fører til at man må investere i en «ren» kapasitetsøkning f.eks. i form av ekstra kjørefelt på en eksisterende veg, vil det være riktig å belaste flyplassen med denne investering. Hvis man for å betjene flyplassen bygger en eller flere nye veger eller bygger veger med bedre standard i form av trasévalg, kurvatur og kryssløsninger m.m. enn man ellers ville gjort, og dette også er en fordel for trafikk som ikke er flyplassrelatert, så skal verdien av disse fordeler inntektsføres. Det samme gjelder hvis overføring av trafikk til nye veger letter «presset» på eksisterende vegnett og eventuelt reduserer beho-

vet for å investere i mer kapasitet her.

Det er derfor en åpenbar feil når Hurum i meldingen belastes med 700 mill. kr i veginvesteringer for en Oslofjordforbindelse som er transportøkonomisk lønnsom uten flyplass på Hurum, og man ikke samtidig tar med prosjektets inntektside. Det er i denne sammenheng irrelevant at man i Oslo-området sikkert kan finne vegprosjekter med enda bedre lønnsomhet. Det man eventuelt kunne trekke inn som en kostnad er «overskuddet» for det marginale vegprosjekt som ville bli fortrent til fordel for en Oslofjordforbindelse ved Drøbak.

Også fra Asker til Bjørnstad i Røyken forutsettes det en ny veg med flyplass på Hurum. For denne veg vil det trolig også kunne inntektsføre fordeler som ikke er relatert til flyplassen.

Tilsvarende resonnement kan benyttes når det gjelder kostnaden ved å eventuelt betjene Gardermoen med jernbane. I analysen av jernbanetilknytning har man «skjematisk» fordelt investeringskostnaden på 1,4 mrd. kr. likt mellom flyplass og annen trafikk. Det riktige vil være å ta med hele investeringen og inntektsføre fordelene for annen trafikk. Om disse vil være større eller mindre enn 700 mill. kr. gir ikke meldingen noe grunnlag for å vurdere.

Muligheten for jernbanebetjening av Gardermoen blir fremhevet som et pluss for dette alternativ, men det kan også være grunn til å peke på at forskjellen i investeringskostnad mellom Hurum og Gardermoen – som det legges stor vekt på – da blir redusert med 1,4 mrd. kr.

Oslofjordforbindelsen

Så langt har jeg bare holdt meg til momenter som

kommer fram i meldingen. Det som dokumentet i det hele tatt ikke berører, er muligheten for å kombinere utbygging av en hovedflyplass på Hurum med utbygging av et vegsystem som kan drenere trafikken i store deler av Oslofjordområdet. Dette kan oppnås ved å bygge ut en høyklassig Oslofjordforbindelse som tangerer en hovedflyplass på Hurum og videreføres via Svelvik til Sande i Vestfold og derfra eventuelt videre til Hvittingfoss.

En Oslofjordforbindelse videreført til Sande i Vestfold er tidligere vurdert av et utvalg oppnevnt av samferdselsdepartementet, og utvalget kom til at prosjektet ikke var lønnsomt.

Det burde nå være all grunn til å revurdere dette prosjekt, både med og uten flyplass på Hurum. Bakgrunnen for dette er først og fremst de veginvesteringer som nå og i nær framtid blir aktualisert på grunn av kapasitetsproblemer på E18 i Vestfold, Buskerud og mellom Asker og Oslo og for vegsystemet gjennom Oslo.

Da utvalget vurderte prosjektet så man i første rekke på besparelser i kjøre- og tidskostnader for den trafikk som ville benytte den aktuelle forbindelse. Fra Sande i Vestfold og til Oslo vil det være omtrent samme kjørelengde enten man kjører E18 gjennom Drammen eller en ny forbindelse via Drøbak. Dette åpner muligheten for å overflytte betydelige trafikkmengder fra vestsiden til østsiden av Oslofjorden. Med de kapasitetsproblemer man har og det investeringsbehov disse skaper, blir muligheten for å overflytte trafikk et vesentlig viktigere poeng enn besparelser i kjøre- og tidskostnader for den trafikk som overføres.

En høyklassig fjordforbindelse bør ikke baseres på tunnel slik som foreliggende planer, men for-

trinnsvis på en 4-felts broløsning. Dette er kanskje den eneste viktige innvending som kan reises mot et slikt prosjekt fordi det krever en ny runde med planlegging og politisk behandling av et «ømtålig» prosjekt og derfor kan bli tidskritisk i forhold til utbygging av en hovedflyplass på Hurum.

Det forhold at man ikke har sett en vegtilknytning for Hurum i større sammenheng, ser jeg i det hele tatt som et av de svakeste punkter ved meldingen. Denne svakhet blir forsterket når det samtidig legges stor vekt på kapasitetsproblemer på Drammensveien som en ulempe ved Hurum og den gode vegforbindelse man vil få til Gardermoen gjøres til et poeng.

Hvor mye vegtrafikk vil en hovedflyplass generere og hvor stor vegkapasitet legger denne trafikk beslag på?

Dette er ikke eksplisitt behandlet i meldingen og man har her overtatt forutsetninger som ble benyttet i Luftfartssverkets utredning og som er en av svakhetene i denne. De forutsetninger man her har basert seg på, er at besøkende foretar like mange reiser til/fra flyplassen som flypassasjerene og at ansattes reiser til/fra flyplassen utgjør 40 % av flypassasjerenes. Forutsetningene innebærer med andre ord at hver flypassasjer genererer 2,4 reiser til/fra flyplassen. Sammen med de forutsetninger som er benyttet m.h.t. kollektivandel for reiser til/fra flyplassen og personer pr. bil, betyr det en formidabel biltrafikk til/fra en hovedflyplass. Med et passasjertall på 9 mill. innebærer f.eks. forutsetningene at den gjennomsnittlige døgntrafikk til/fra flyplassen vil bli 35 000 kjøretøy. Til sammenligning opererer Arlanda med 19 400 kjøretøy ved et

passasjertall på 8.8 mill.

Det kan derfor være all grunn til å stille spørsmål ved de forutsetninger som benyttes for å anslå hvor mye vegtrafikk som en hovedflyplass vil generere. Indirekte har dette også betydning for de kjøre- og tidskostnader som er beregnet og trekkes i retning av at særlig kjørekostnader på veg blir overvurdert. I motsatt retning trekker det at man ikke har regnet med at en betydelig del av personbiltrafikken til/fra en hovedflyplass vil være drosjer. Drosjetrafikk har bortimot 10 ganger så høye kostnader pr. personkm. som personbiler.

En annen svakhet er at man utelukkende har sett på gjennomsnittlig døgntrafikk og ikke gått nærmere inn på hvordan den flyplassgenererte trafikk fordeles seg i tid og retning i forhold til den øvrige trafikk. Dette er et spørsmål som er av stor betydning når man skal vurdere behovet for vegkapasitet.

Hva er lønnsomheten av merinvesteringen på Hurum i forhold til Gardermoen?

En av hovedbegrunnelsene i meldingen for å velge Gardermoen fremfor Hurum, selv om Hurum kommer ut med lavere kostnader totalt sett, (postene A – D), er at Hurum krever større investeringer. Denne merinvestering er anslått til nesten 2,2 mrd. kr. Neddiskontert til 1987 er merinvesteringen for Hurum på 1,46 mrd. kr.

Det interessante er da hvor lønnsom denne merinvestering er. Ser vi investeringen i forhold til inntekten i form av reduserte driftskostnader for flyselskapene og reduserte kjørekostnader på veg som Hurum vil gi i forhold til Gardermoen, vil Hurum gi et «overskudd» på 40 øre pr. krone merinvestering. I seg selv skulle

dette derfor være et «prosjekt» med god lønnsomhet og da er det ikke tatt hensyn til fordelene ved en Oslofjordforbindelse og besparelser i tidskostnader.

Gitt at utbygging av en fergefri Oslofjordforbindelse ved Drøbak er et lønnsomt prosjekt uten flyplass på Hurum, vil den neddiskonterte inntekt av dette være minst av størrelsesorden 500 mill. kr.

Ifølge meldingen er det stor usikkerhet knyttet til beregning av tidskostnader. Hvis vi anslår besparelsen i tidskostnader ved valg av Hurum fremfor Gardermoen til 1/3 av det som er angitt i meldingens regneeksempel på tidskostnader, vil dette allikevel utgjøre 500 mill. kr.

Om vi på denne bakgrunn plusser i mrd. kr. på inntektssiden for «differensprosjektet» finner vi at det vil gi et «overskudd» på hver 1 krone pr. krone investert, d.v.s. en nytte – kostnad brøk på over 2. Etter min oppfatning har derfor differensprosjektet bedre transportøkonomisk lønnsomhet enn de fleste aktuelle vegprosjekter i Oslo-området. Hvis slike kalkyler i det hele tatt skal ha noen verdi i forbindelse med denne type beslutninger, blir det vanskelig å skjønne at en merinvestering på 2,2 mrd. kr skal være noe alvorlig argument mot Hurum vis s vis Gardermoen.

Behandlingen av usikkerhet

Når man skal analysere et prosjekt som skal stå ferdig om 7–8 år og opererer med en driftsperiode som strekker seg fra 1995 til 2015 er det innlysende at det vil være stor usikkerhet knyttet til en rekke forutsetninger og at det er vanskelig å behandle den usikkerhet på en måte som er analytisk tilfredsstillende.

De usikkerhetsmomentene

som særlig fremheves som viktige i meldingen er:

- fremdriften i utbygging av flyplass og vegnett
- beregnede tidskostnader

M.h.t. fremdriften går usikkerheten både på den tid som vil medgå til planprosess og grunnerverv og på finansiering og fremdrift av vegutbygging i Oslo-området. I begge tilfeller er det i første rekke spørsmål om politisk vilje til oppfølging når lokaliseringen av hovedflyplass er bestemt. Det er derfor neppe grunn til å legge så stor vekt på disse forhold som det er gjort i meldingen.

For tidskostnader er det ikke vanskelig å være enig med departementet i at usikkerheten er stor m.h.t. de forutsetninger som legges til grunn for beregningene. Det er allikevel et stykke herfra til å presentere beregninger av tidskostnader som et regneeksempel som det ikke bør legges noen vekt på. At det i gjennomsnitt er tale om relativt små tidsdifferenser mellom alternativer, er ikke noe avgjørende argument. For det første vil de fleste prosjekter i samferdselssektoren dreie seg om forholdsvis små tidsbesparelser. For det andre dreier det seg i denne sak om et gjennomsnitt som dekker over at det for store grupper er tale om betydelige forskjeller i reisetid til/fra ulike flyplassalternativer.

Det kan også være grunn til å peke på noen usikkerhetsmomentene som det ikke er gjort noe poeng av i meldingen.

Det ene gjelder de merkostnader og eventuelle problemer man vil få dersom det viser seg at valget av Gardermoen fører til at det må anlegges en ny jagerflyplass i Østlandsområdet.

Det andre gjelder de regionale virkninger av flyplasslokaliseringen. De positive effekter for områdene

nord og øst for Oslo er et hovedargument for valget av Gardermoen. Selv om effektene er positive, er det svært usikkert hvor store ringvirkninger en hovedflyplass vil ha. I regionalpolitisk sammenheng skal man heller ikke glemme Folloområdet, Østfold, Vestfold, Buskerud og Telemark.

Et tredje usikkerhetsmoment gjelder passasjerprognosene i kombinasjon med innføring av støysvake flytyper. Fornebu vil – etter forutsetningene i meldingen – fungere frem til 1995 enten man velger Gardermoen eller Hurum. Hovedargumentene mot Fornebu er støyproblemet og at flyplassen vil ha for liten kapasitet etter år 2010 hvis passasjerprognosene slår til. Hvis f.eks. støysvake flytyper blir introdusert for fullt i perioden 1995 – 2000 og veksten i passasjertrafikken blir mindre enn anslått vil Fornebu fremstå som et samfunnsøkonomisk meget gunstig alternativ.

Tempoet i introduksjonen av støysvake flytyper på Fornebu kan myndighetene i noen utstrekning påvirke gjennom f.eks. støyrelaterte landingsavgifter. Veksten i passasjertrafikken har jeg ikke vanskelig for å forestille meg kan bli mindre enn forutsatt, spesielt gjelder det den rutetrafikk som eventuelt skal benytte Fornebu. Skulle Fornebu «sprekke» vil man også ha Gardermoen i reserve selv om overføring av trafikk dit er en ulempe.

Et usikkerhetsmoment jeg ville tillagt en del vekt, er den fremtidige trafikksituasjon i Oslo. Uansett utbygging av Fjellinje, tunnel under Vålerengen og utbedring av Store Ringvei, så tror jeg at man i overskuelig fremtid vil ha kapasitetsproblemer for trafikk som passerer et snitt omtrent ved Akerselva i Oslo. Mens kapasitetsproblemer på Drammensveien kan være en ulempe ved Hu-

rum, vil det samme for et snitt gjennom Oslo være en ulempe ved Gardermoen.

I det hele tatt synes jeg meldingen er nokså selektiv m.h.t. hvilke usikker-

hetsmomenter som fremheves som viktige for lokaliseringsvalger, og at argumen-

tene for å velge Gardermoen generelt virker lite overbevisende.

Kontigent for medlemmer som betaler via bank

Det er fortsatt noen av våre medlemmer som ikke er ajour med kontigenten. Vennligst benytt den tidligere tilsendte bankgiro og betal snarest.

Medlemskap i NSF

Tenker du på å melde deg inn i Norske Sosialøkonomers Forening? Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 20 22 64.

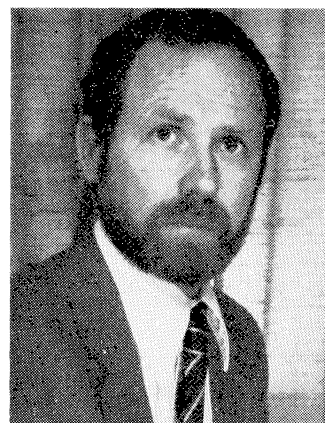
Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon 02-20 22 64.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Nytt tilbakeslag i internasjonal økonomi¹?

Amund Utne

Den senere tids økonomiske utvikling er blitt klart svakere og de store betalingsubalansene klart mer markerte enn tidligere forventet. Dersom de ledende industrilandene ikke kan enes om en bedre samordning av den økonomiske politikken med sikte på å bryte disse utviklingslinjene, er det stor fare for et nytt tilbakeslag i internasjonal økonomi. Enkelte hevder at vi allerede er på god vei mot en slik situasjon. Om det ikke i nær fremtid kommer nye signaler om endringer i politikken i de tre største industrinasjonene, bør man i små land overveie hvordan den økonomiske politikken skal innrettes for å møte en vanskeligere internasjonal situasjon.

AV
AMUND UTNE*

Utsiktene på kort sikt

I forhold til de forventninger som rådde for et halvt års tid siden er den internasjonale økonomiske situasjonen svekket. Det ble antatt at forbedringer i underliggende økonomiske forhold, fallet i oljeprisene og i andre råvarepriser og nedgangen i dollaren ville styrke veksten og redusere ubalansene i de internasjonale handels- og betalingsstrømmene. Isteden har vekstslagene blitt justert nedover og ubalansene har økt. Sammenlignet med hva som ble antatt for et år siden, like etter oljeprisfallet, har utviklingen vist seg enda svakere.

For de europeiske OECD-landene regner nå de fleste internasjonale organisasjoner (IMF, OECD, EF) med en økonomisk vekst på rundt 2 prosent. For Tyskland har nedjusteringene i vekstratene vært mer markerte enn for de

fleste andre land. Det regnes nå med en BNP-vekst på 1 1/2 til 2 prosent i år. Sist høst var anslaget over 3 prosent. Målt i dollar har anslagene for driftsbalanseoverskuddene i Japan og Tyskland for 1987 økt sammenlignet med hva som ble antatt sist høst, i tilfellet Tyskland så mye som 60–70 prosent. Anslaget for det amerikanske driftsbalanseunderskuddet har fortsatt å øke på tross av nedgangen i dollaren. Utsiktene for 1988 er ikke mye bedre. Veksten er forutsatt omtrent uendret i forhold til 1987 og betalingsubalansene antas bare å bli redusert marginalt.

Det er klart at om disse utsiktene realiseres, er det små muligheter til reduksjon av den høye arbeidsløsheten i Europa. Det beste en kan håpe på er at den ikke øker enda mer. EF's Råd la for ca. halvannet år siden fram en vekststrategi med sikte på sterkere vekst i sysselsettingen og en nedgang i arbeidsløsheten. Det ble lagt opp til en vekst i bruttonasjonalprodukt på 3 til 3 1/2 prosent pr. år og en negang i arbeidsløsheten til 7 prosent i 1990. Det siste tallet kan sammenlignes med dagens aktuelle nivå

på ca. 12 prosent. Med bakgrunn i de vekstrater som synes mest aktuelle nå, er det åpenbart at man hverken kan oppnå eller endog komme i nærheten av det mål som er satt opp. Lav vekst i EF har naturligvis sterk virkning på den økonomiske utviklingen i de øvrige landene i Vest-Europa.

Svekkelsen av den økonomiske utviklingen skyldes faktorer både i og utenfor OECD-området. Bedringen i bytteforholdet, som fulgte i kjølvannet av fallet i oljeprisene, har ikke slått tilsvarende ut i industrilandenes samlede etterspørsel. Samtidig skjedde det betydelige skift i OECD-landenes eksport- og importvolum i 1986. Selv om samlet etterspørsel tok seg opp, ble produksjonsutviklingen ganske svak som følge av svak eksportvekst og sterk importvekst. OECD-landenes samlede vareeksport økte ikke med mer enn 1 prosent i 1986, mens vareimporten gikk opp med hele 8 prosent målt i volum. Siden størstedelen av OECD-landenes utenrikshandel finner sted innenfor OECD-området, var forskjellen i eksport- og importutvikling overfor tredje-

land enda mer markert. Eksport fra OECD-land til omverdenen falt med 7 prosent i volum, mens importen tilsvarende målt økte med hele 8 prosent. Hovedårsaken til denne utviklingen var en drastisk nedskjæring i OPEC-landenes import på hele 20 prosent. Men fallende råvarepriser kombinert med betalingsvansker knyttet til høy gjeldsbyrde bidro også til redusert import i mange andre utviklingsland. Samtidig økte industrilandenes oljeimport sterkt i kjølvannet av oljeprisfallet, og veksten i industrivareimporten fra de typiske nye industrilandene (NICs) fortsatte.

Det er ikke grunn til å anta at den spesielle utviklingen i internasjonal handel i 1986 vil bli gjentatt i innneværende år. Men utsiktene for vekst i verdenshandelen er svake. GATT har forholdsvis nylig anslått en volumvekst i verdenshandelen på 2 1/2 prosent i 1987, ned fra 3 1/2 prosent i fjor. Det er ingen grunn til å vente noen særlige vekstimpulser for industrilandene gjennom økt etterspørsel fra andre land. Lave råvarepriser og den internasjonale gjeldssituasjon

¹ Artikkelen er datert 15. mai 1987.

* Amund Utne er direktør for EFTA's økonomiske avdeling.

sørger for det. Etterspørsel som kan bidra til å heve veksttakten, må derfor først og fremst komme fra industrilandene selv. Med behovet for en innstramming av den økonomiske politikken i USA, er det Japan og Vest-Europa som peker seg ut som de områdene hvor etterspørselen må stimuleres om veksten skal holdes oppe og ubalansene i internasjonal økonomi reduseres.

Utenriksøkonomiske ubalanser

Den store betalingsbalanseulikeveksten, karakterisert ved det store driftsbalanseunderskuddet i USA og de store overskuddene i Japan og Tyskland, utgjør mer enn noen annen faktor en trussel mot fortsatt økonomisk vekst. Ubalansene kan reduseres på tre forskjellige måter:

- ved fall i dollaren
- ved en endring i relative vekstrater i innenlands etterspørsel mellom de viktigste handelspartnere
- ved økende proteksjonisme

Det siste alternativet er imidlertid ikke noen løsning selv om vi i de siste uker og måneder har sett en klar bevegelse i denne retningen, spesielt i USA. Snarere enn å skape et grunnlag for vedholdende vekst, bidrar økende proteksjonisme til å undergrave veksten. Ikke bare undergraver land gjennom proteksjonistiske tiltak sine egne vekstutsikter; gjennom uungåelige mottiltak vil alle land komme dårligere ut. Reduksjon i de internasjonale betalingsubalansene kan derfor best skje gjennom en passende kombinasjon av valutakursjusteringer og endringer i relativ etterspørselsvekst.

De nåværende ubalansene er blitt bygget opp over mange år, og det kan

ta enda flere år å redusere dem. I denne forbindelse kan det være på sin plass å minne om den usedvanlig sterke veksten som fant sted i USA i 1983 og 1984. I disse to årene økte innenlands etterspørsel med gjennomsnittlig mer enn 6 1/2 prosent pr. år. Særlig var importveksten sterk. Over fireårsperioden fra 1982 til 1986 økte importvolumet i USA med så mye som 56 prosent, noe som klart stimulerte produksjonen utenfor USA. Det er ikke vanskelig å forestille seg hva en tilsvarende nedgang i USA's økonomi ville innebære. Klart er det at driftsbalanseunderskuddet ville bli redusert. På den annen side er det vanskelig å forestille seg at økonomiene utenfor USA vil vokse tilnærmelsesvis så raskt som det den amerikanske økonomien har gjort i de senere år. Relativt svak vekst hos USA's handelspartnere vil redusere mulighetene for en forholdsvis rask reduksjon i USA's utenriksunderskudd.

I tillegg vil de kumulative virkningene av det amerikanske driftsbalanseunderskuddet forsterke vanskelighetene med å redusere det. Med en netto utenlandsgjeld på 800 til 1 000 milliarder dollar i 1990 vil bare renteutgiftene i seg selv bidra sterkt negativt til resultatet på driftsbalansen. Betjening av rentene på utenlandsgjelden forsterker med andre ord betydelig behovet for bedringer i den amerikanske handelsbalansen. Allerede i utgangspunktet er dette behovet presserende. I 1986 var importen til USA 70 prosent høyere enn eksporten. Som en illustrasjon kan det pekes på at uten endringer i bytteforholdet, så vil en balanse i USA's handelsbalanse i 1992 kreve en årlig eksportvekst ca. 11 prosentenhet høyere enn den årlige importveksten.

Et ytterligere forhold som

vanskeliggjør en avdempning av de utenriksøkonomiske ubalansene, er forskjellen i sammensetningen av utenrikshandelen mellom USA og Japan og i de dertil knyttede inntektselastisitetene. Beregninger utført av det økonomiske planleggingsbyrået i Japan viser at en økning på 1 prosent i total etterspørsel i verden, vil øke eksportvolumet fra Japan med over 2 prosent, mens den amerikanske eksporten bare ville gå opp med litt over 1 prosent. Samtidig vil en økning i etterspørselen i Japan på 1 prosent bare øke importen med 0,7 prosent mens en tilsvarende etterspørselsøkning i USA ville føre til hele 1,7 prosent økning i amerikansk import. Disse tallene innebærer at en balansert handelsøkning for Japans vedkommende vil måtte innebære en tre ganger så stor økning i den innenlandske etterspørselen som i utenverdens etterspørsel. I USA vil en balansert ekspansjon i handelen innebære at innenlands etterspørsel bare kan vokse med to tredjedeler i forhold til etterspørselen i resten av verden. Disse resultatene kan selvfølgelig bli modifisert på bakgrunn av det betydelige fallet i dollaren, men de bidrar ikke desto mindre til å understreke hvor viktig det er å bryte nåværende utviklingslinjer.

Spørsmålet om hva det korrekte nivået for dollaren er, er omstridt. Ledende politikere og beslutningstakere har i løpet av vinteren og våren gjentatte ganger, og til forskjellig nivå på dollaren, uttalt at den har falt nok. Det er også åpenbart at de fulle effektene av dollar-nedgangen ennå ikke har slått gjennom på den amerikanske handelsbalansen (parallellforskjøvet J-kurve-effekt som følge av successive depresieringer). Men så lenge det ikke skjer noen klare skift i etterspør-

selsveksten mellom de tre ledende landene, eller i det minste at det skapes forventninger om det, og i fraværet av en markert økning i kursene på en del av de valutaer som har fulgt dollaren ned (spesielt en del NIC-valutaer), så er det fremdeles muligheter for et betydelig fall i dollaren.

Men jo mer dollaren faller, jo større vil sjansene være for en tilstramming i amerikansk pengepolitikk, både for å høyne rentenivået og for å holde inflasjonen i sjakk. Særlig vil effektene kunne bli sterke om utenlandske investorer reduserer sine ønsker om å sitte med dollarfordringer. Det er kanskje nettopp dette som har skjedd og som har bidratt til dollarfallet utover våren og til den nylige renteøkningen i USA. Det har således vært en påfallende endring i sammensetningen av kapitalinnstrømmingen til USA. Mens privat kapital tidligere dominerte, skjedde det i løpet av 1986 en markert endring i retning av større dominans av offentlig kapitalinnstrømming.

En strammere pengepolitikk i USA kan bidra til et nytt tilbakeslag der. Samtidig vil ytterligere dollarfall svekke konkurranseevnen for europeisk og japansk industri, svekke investeringslysten og dermed også vekstevnen både på kortere og lenger sikt. Ikke minst i Tyskland har en kunnet observere at dollarfallet og stigningen i marken og ikke minst usikkerheten om den fremtidige utviklingen av valutakursene har hatt en klart dempende virkning på investeringene.

I korthet kan man si at en justering av de internasjonale ubalanser kan skje på ulike nivåer av økonomisk aktivitet. Dersom ikke de ledende landene gir klare signaler om endringer i politikken som både kan redusere ubalansene og holde det globale etterspørselsni-

vået oppe, risikerer man at ubalansene vil ble avdempet gjennom de tilpasninger som vil skje både i valuta- og i varemarkedene i så fall risikerer man et nytt tilbakeslag i internasjonal økonomi. I et slikt perspektiv kan de vekstratene som er sitert ovenfor, fortone seg å være på den optimistiske siden.

Utfordringer til politikken

For å kunne hankses med den usikkerhet og de ubalanser man stå overfor, har det vært en økende erkjennelse av behovet for internasjonalt samarbeid. Flere initiativer har da også blitt tatt i løpet av de siste par årene, slike som «Plaza-avtalen», «Baker-planen», ko-ordinerte rentenedskjæringer og sist i februar den såkalte «Louvre-avtalen». Likevel er det slik at nasjonale prioriteringer i det store og hele går foran hensynet til en bedre internasjonal balanse. Uten en sterkere vilje til endringer i innenlands økonomisk politikk, er grunnlaget for en velholdende og stabil vekst svakt.

Det er ikke tvil om at hovedansvaret for å rette opp situasjonen ligger hos de tre ledende industrilandene. Et grunnelement i en politikk med sikte på en mer balansert utvikling er en reduksjon i det føderale budsjettunderskuddet i USA. Det viktigste er ikke at nedtrappingsplanen i følge den såkalte Gramm-Rudman-Hollings-loven etterleves nøyaktig, men at det blir gitt klare signaler om at betydelige kutt i underskuddet vil bli gjennomført. En hovedårsak til det store utenriksunderskuddet i USA ligger nettopp i budsjettunderskuddet. Redusert budsjettunderskudd vil bidra til å øke sparingen og bringe en bedre balanse mellom den faktiske etter-

spørsel og den faktiske produksjon. En uklar situasjon mellom Administrasjonen og Kongressen og en hårdnakket motstand mot skatteøkninger fra presidentens side, har imidlertid ikke gitt mye grunnlag for å skape sikre forventninger om tilstrekkelige nedskjæringer i budsjettunderskuddet.

Likeledes har tiltak i Japan og Tyskland ikke vært sterke nok til å øke aktiviteten tilstrekkelig. I begge land har riktignok pengepolitikken vært relativt ekspansiv, men finanspolitikken er fortsatt for stram selv om begge land har gjennomført eller annonsert finanspolitiske tiltak. Nylig la Japan fram en pakke med tiltak som sikter mot å øke etterspørselen med 35 milliarder dollar og å lette adgangen for utenlandsk eksport til det japanske markedet. Men tidligere erfaringer med tilsvarende pakker og manglende konkretiseringer av innholdet har gjort det vanskelig å vurdere om tiltakene innebærer et markert skift i japansk politikk. I Tyskland ble visse skatteletter gitt i fjor og noen nye vil tre i kraft fra neste årsskifte. Samtidig er det vedtatt å fremskynde skattelettelser som opprinnelig var påtenkt i forbindelse med en skattereform i 1990. Disse tiltakene er imidlertid ganske beskjedne i en makroøkonomisk sammenheng.

Sterkere tiltak truffet av disse tre landene i fellesskap, ville ha gjensidig forsterkende virkninger på hverandre. Kraftigere etterspørselsvekst i Japan og Tyskland ville i seg selv stimulere aktiviteten, og presset og usikkerheten på valutamarkedene ville bli redusert. Ved å skape økt stabilitet og gjenvinne tillit hos markedsdeltagerne ville først og fremst investeringene kunne forsterkes. Derigjennom ville utsiktene for økonomisk vekst og sysselsetting også se bedre ut

både på kortere og lengre sikt.

I en slik situasjon ville også andre land kunne bidra i større grad til å holde aktiviteten oppe. Det er klart at en sterkere vekst i Tyskland ville gjøre det lettere å støtte opp under veksten også i andre europeiske land, noe som igjen ville ha en selvforsterkende virkning gjennom de nære handelsforbindelsene i Vest-Europa. Også i dette tilfellet ville det være behov for økt ko-ordinering av den økonomiske politikken landene i mellom. Siden budsjett-konsolidering og ledig produksjonskapasitet varierer fra land til land, ville den økonomiske politikken også måtte variere.

Alle land kan bidra til vekst ved å avstå fra proteksjonistiske tiltak og ved å avvike dem som allerede er innført, og ellers ved å gjennomføre tiltak som forsterker tilbudssiden i økonomien. En slik politikk, som er viktig i seg selv, vil også øke effektiviteten av den makroøkonomiske politikken, bl. a. ved å bedre ressursallokeringen og å gjøre økonomiene mindre inflasjonstilbøyelige. Problemet er naturligvis at enkeltstående tiltak ofte kan være i strid med interessene til organiserte interessegrupper og derfor vanskelige å gjennomføre. Det trengs derfor en bred angrepsmåte der etterspørsels- og tilbudssidetiltak gjensidig kan støtte opp om hverandre.

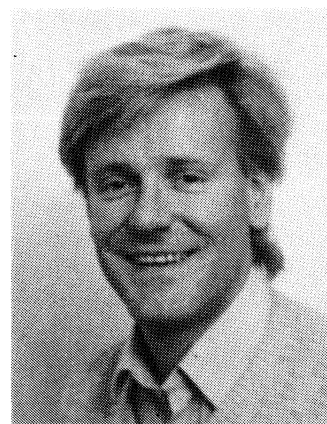
Til slutt kan det understrekes at fortsatt lønnsmoderasjon er en nøkkel til vedholdende vekst. Internasjonalt har det skjedd en betydelig moderasjon i lønnsutviklingen i de siste årene og det er vesentlig at det som er oppnådd i bekjempelse av inflasjonen ikke går tapt ved en ny akselerasjon i nominelle lønninger. (Ikke minst i Norge, hvor lønns- og prisutviklingen har gått i motsatt ret-

ning av den internasjonale utviklingen, er det vesentlig at lønnsutviklingen modereres). Om man ser på Europa som helhet, kan det være grunn til en viss optimisme på dette feltet. For det første er det få tegn som tyder på noe vesentlig oppsving i lønns- og prisveksten. Dessuten har nyere forskningsresultater pekt på at fleksibiliteten i arbeidsmarkedet i Europa ikke ser ut til å ligge så langt bak USA som tidligere antatt. En studie utført ved Federal Reserve Bank og New York² peker på sterke paralleller i både nominell og reell lønnsfleksibilitet mellom USA og Tyskland. Professor Gordon³ kommer til en lignende konklusjon i en omfattende studie av lønnsatferd i elleve europeiske land, USA og Japan. Kjerne i hans konklusjon er at tidligere undersøkelser på et feilaktig grunnlag har dratt konklusjoner for økonomiene som helhet ut fra data bare for industrisektorene. Selv om disse resultatene sikkert kan diskuteres, og selv om de ikke kan tas til inntekt for at fortsatte bestrebelser på å øke fleksibiliteten i arbeidsmarkedet er unødvendige, så peker de på at risikoen for et oppsving i inflasjonen som følge av økende vekst i etterspørselen antagelig er mindre enn tidligere fryktet. Philips-kurven er kanskje m. a. o. noe flattere enn hva man hittil har trodd.

² Linda A. Bell: «Wage Rigidity in West Germany: A Comparison with the US Experience», Federal Bank of New York, Quarterly Review, Volume 11, no. 3, New York, Autumn 1986.

³ Robert J. Gordon: «Productivity, Wages and Prices inside and outside of Manufacturing in the US, Japan and Europe», Working Paper No. 2070, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass, November 1986.

Norsk OPEC-politikk

Ole Gunnar Austvik

Norge er økonomisk, politisk, historisk og kulturelt en del av den vestlige verden. Samtidig har vi vitale økonomiske interesser i et sterkt OPEC. Denne dimensjonen i vårt forhold til omverdenen krever en nøye gjennomtenkning av vår oljepolitikk der også utenrikspolitikken blir viktig. Artikkelen diskuterer i hvilken grad Norge selv kan påvirke rammene for oljepolitikken, hvilken innvirkning vi kan tenkes å få, hvilke hensyn som bør trekkes inn og hvilke reaksjoner som kan tenkes å komme fra andre land.

AV
OLE GUNNAR AUSTVIK*

Det at oljeprisen relativt sterkt vil påvirke inntektsfordelingen mellom konsument- og produsentland, og at olje er en strategisk viktig vare, er blant de forhold som gjør at Norge i oljemarkedet står i en situasjon der vi ikke bare må vurdere vår produksjons relative stilling i forhold til annen oljeproduksjon og den etterspørselen som finnes (markedsandelene), men også hvilken økonomisk og politisk situasjon vi befinner oss i overfor viktige land og organisasjoner både på produsent- og konsument siden. I et *sterkt politisert marked*, spesielt på tilbudsiden, står vi overfor vanskelige avveininger, der Norge har vitale økonomiske interesser i en høy og stabil oljepris og derigjennom et sterkt OPEC, samtidig som vi økonomisk, politisk, historisk og kulturelt er en del av den oljekjøpende vestlige verden. Konsumentlandene har, i det alt vesentlige, interesser i en stor og stabil oljeproduksjon til lavest mulig pris,

noe vi som en del av det vestlige fellesskapet forventes å skulle hjelpe til med. Ønsket om leverings-sikkerhet faller her sammen med våre nasjonale petroleumspolitiske interesser, mens ønsket om rimeligst mulige priser kommer direkte i konflikt med dem.

For utformingen av norsk oljepolitikk er det viktig å vite hvorvidt Norge er en ren pristaker i markedet, eller om vi er i posisjon til å kunne være med på å påvirke prisutviklingen. *Hvor stor betydning og hvilken type betydning* vi eventuelt har, vil være med på å bestemme i hvilken grad vi bør være aktive med sikte på å påvirke de eksterne rammene for petroleumspolitikken, eventuelt hvordan, hva vi kan ha muligheter for å oppnå, hvilke hensyn vi bør ta og reaksjoner vi kan regne med å få.

Norge har først og fremst politisk og psykologisk betydning i oljemarkedet

Om en endring i et lands oljeproduksjon eller -politikk vil føre til reaksjoner i markedet og dermed ha en innvirkning på prisdannelsen, avhenger av reaksjonene på etterspørsels- og tilbudssidene. Dette kan skje ved at politikken endringen i landet i seg selv påvirker markedet, men det

kan også være gjennom at tiltaket fører til en endring i andre lands produksjon og/eller politikk. Også reaksjonene blant importørene er her av betydning.

Norges andel på 3,5 prosent av OECDs oljeimport, som er viktig for prisdannelsen, gjør oss relativt sett mer betydningsfulle i handelssammenheng enn det vår andel av verdensproduksjonen på 1,4 prosent skulle tilsi. Disse *markedsandelene synes* imidlertid begge såvidt små, at det ikke virker sannsynlig at vi i merkbare grad vil være i stand til å regulere prisen opp eller ned utelukkende ved endringer i egen produksjon, om vi da ser bort fra mer *kortsiktige* virkninger av f.eks. en fullstendig avstengning av norsk sokkel.

En ensidig norsk produksjonsnedgang vil kunne føre til en kvantumsøkning og dermed økte inntekter for ett eller flere OPEC-land. Ut fra en u-hjelpstankgang kunne en kanskje forsvare dette, dersom en positivt visste at økningen tilfalt de fattige OPEC-landene. Tilfaller imidlertid Norges reduksjon et av de rike landene, vil det være en lite attraktiv politikk. Det synes vanskelig å se hvor mye av en eventuell norsk nedgang som vil føre til økt OPEC-produksjon og enda mindre hvilke land den til-

faller. Det er dessuten en rekke andre måter det er bedre å drive u-hjelp på enn via utvinningstempoet av olje. Produksjonsreguleringer bør derfor ses i sammenheng med de eventuelle politiske og markedspsykologiske effekter de måtte ha (av og til blir ordet «markedspolitiske» effekter brukt som fellesbegrep i det senere). Råoljemarkedet har ofte vist seg ømfintlig for slike forhold, og om vi kan påvirke disse, kan vi eventuelt også påvirke selve prisdannelsen i noen grad.

Oljepolitikk er også utenrikspolitik

Offisiell norsk politikk gikk tidligere ut på at oljemarkedet er et rent kommersielt anliggende der utenriks- og sikkerhetspolitiske forhold *ikke* skal trekkes inn. Den beste utenrikspolitik på dette området ble derfor lenge vurdert til ikke å ha noen uttalt politikk. Som *gratispassasjer* var vi lenge i den *ønskesituasjonen* at vi både kunne øke produksjonen og høste prisfordelene av andre lands produksjonsreduksjoner. Det ble imidlertid stadig vanskeligere å fremheve kun det kommersielle ved oljehandelen overfor omverdenen. Likesom oljemarkedet som sådant er sammensatt av både økonomiske og poli-

* Ole Gunnar Austvik er cand. oec. fra 1980 og ansatt som forsker ved økonomiseksjonen ved Norsk Utenrikspolitiske Institutt (NUPI). Han har tidligere vært førstestekonsulent i Statistisk Sentralbyrå.

tiske variabler, er også Norges situasjon i markedet preget av økonomiske og politiske forhold som gjensidig avhenger av og virker inn på hverandre. Ved siden av å være et petroleumsøkonomisk tema, er oljevirkksomheten derfor også et tema i *utenrikspolitikken*, der det stadig er vanskeligere å fremheve kun det kommersielle ved oljehandelen overfor omverdenen. Våre interesser som oljenasjon må balanseeres inn i våre totalforhold til ulike land og organisasjoner.

Når OPEC fremsetter krav om at vi skal delta i arbeidet for å holde prisnivået oppe som en betingelse for at de selv skal fortsette å være villige til å holde en lav produksjon, er det et eksempel på hvordan vår posisjon som oljenasjon politiseres internasjonalt, enten vi vil det eller ei. Aksjonen vinteren 1985/86, der de økte sin egen produksjon slik at prisene sank dramatisk på få måneder, var antakeligvis ikke lønnsom for dem på kort sikt. På lengre sikt vil den imidlertid kunne øke grunnlaget for organisasjonens makt, og dermed mulighetene for fortsatt kontroll av oljemarkedet. Et eksempel på vår markedspsykologiske betydning er således rett og slett den vi har fått gjennom den vekt OPEC (verbalt) har tillagt oss (og andre ikke-OPEC-producenter) i markedet. Bare det å sette oss ned for å snakke med OPEC har antakelig ført til at tradere og importører har forventet en sterkere eksportorganisasjon enn det som hadde vært tilfelle uten et slikt norsk «medspill». I et marked som ofte har vist seg ømfintlig for *forventninger* har vi, gjennom erklæringer og (symbolske) handlinger i tillegg, muligens hatt en viss innvirkning på prisen. Denn innvirkningen går både direkte i marke-

det, men kanskje først og fremst gjennom at våre handlinger kan ha ført til forventninger om et bedre samhold i OPEC.

I en situasjon med krav om tilbakeholdenhet i utvinningspolitikken hadde Norge valget mellom å følge sin egen politikk og vente til OPEC eventuelt frafaller kravet, eller å gå inn i en eller annen form for dialog med organisasjonen. De enkelte OPEC-landene vil stå overfor tilsvarende dilemma som Norge. Enten må de følge ønskene om ytterligere reduksjoner, eller *bryte ut* av organisasjonen for å produsere mer for å øke inntektene den veien. Det er i Norges interesse at ikke noe land bryter ut av OPEC, og vår politikk bør derfor ikke virke i retning av en slik prosess. Om Norge som gratispassasjer demonstrativt avviser OPEC's politikk vil det kunne motivere de enkelte medlemslandene fra å holde tilbake en så stor del av produksjonen fra markedet som de faktisk gjør. En eller annen form for medspill, og i alle fall ikke motspill, vil kunne hjelpe på OPEC's samhold. Dette er et viktig eksempel på vår markedspolitiske betydning.

Mellom OPEC og Vesten

En norsk tilnærming til OPEC vil imidlertid kunne medføre en viss samkjøring med araberlandene i vår utvinningspolitikk. En styrking av organisasjonen, på den ene eller andre måte, vil øke araberlandenes makt i oljemarkedet og dermed deres innflytelse i alle oljeproduiserende land. Et sterkere OPEC vil gjennom dette, og sin økte kontroll med det viktigste energimarkedet i verden, øke araberstatenes generelle internasjonale innflytelse. Viktige land og organisasjoner vi i vår øvrige energi-, utenriks- og sikkerhetspolitikk står knyttet til (f. eks.

IEA og NATO), har i vekslende grad motsatte interesser av OPEC. USA har for eksempel en nærmest erklært politikk om å «knekke kartellet», modifisert blant annet med den politiske trade-off som måtte foregå med Saudi-Arabia, behovet for et visst nivå på prisen ut fra hensynet til USAs egen forsyningssikkerhet og de interessene amerikanske oljeselskaper har i en høy oljepris.

Å utnytte vår markedspolitiske betydning gjennom en eller annen form for dialog med OPEC, kan således i en viss utstrekning oppfattes som å «bryte ut» av det vestlige samholdet, og *møte motstand* både i USA og i Vest-Europa. Dette er med på å vanskeliggjøre en norsk tilnærming til OPEC. For å dempe denne motstanden er det derfor viktig å markere at det er innenfor vår vestlige tilhørighet, med de eventuelle skranker dette måtte innebære, at kontakten holdes. Tilsvarende vil hensynet til *Israel* og den generelle situasjonen i *Midt-Østen*, også kunne innebære skranker i forholdet til OPEC, med samme krav for en gjennomtenkt balanse i politiken overfor alle parter.

Vår situasjon som «oljeeksporterende konsumentland» vil vi videre kunne prøve å bruke til å påvirke blant annet IEA, NATO og USA til å innse betydningen av et visst nivå på oljeprisen for å *hindre fremtidig prissjokk*. Likeledes kan vi fremheve vår egen interesse av *høye og stabile priser*. Vi kan også argumentere mot innføring av *importtoll* på råolje, og vår nære forbindelse med *Storbritannia* tilsier at våre handlinger i en viss grad også vil kunne påvirke britenes politikk i samme retning. Den største påvirkning går nok fra de store landene og organisasjonene og til Norge, men marginalt sett kan vi ha noe

å tjene på en slik aktivitet. Dersom de øvrige vestlige land kan få Norge til å føre en politikk på dette området som de selv ønsker, vil de imidlertid selvsagt gjøre det, spesielt om kostnadene ved det er nær null.

Graden av press på Norge fra IEA-landene og OPEC vil forøvrig antakelig variere med hvordan oljemarkedet spesielt og energimarkedene generelt vurderes. I en stram markedsituasjon vil IEA legge større vekt på leveringssikkerheten og en moderat prisutvikling enn dersom markedet er svakt. Tilsvarende vil OPEC tillegge Norge større vekt i et svakt enn i et stramt marked. En kan også tenke seg ulikt press i endrede sikkerhetspolitiske situasjoner. Eksempelvis kan det i en spent situasjon i nord-områdene, der det alt-overveiende hensyn vil kunne være å få støtte fra USA og NATO, godt hender at det vil være vanskeligere å gi støtte til USA's motpart på det oljepolitiske området, OPEC. Så lenge vi er en oljeproducent av en viss størrelse, vil vi således uansett *måtte føre en utenriks oljepolitikk vi kan stå for* enten presset kommer fra den ene eller andre kanten, og om det er av den ene eller andre typen.

Norske nasjonale interesser

19 prosent av OPECs eksportnedgang til IEA-landene i perioden 1979-84 skyldes økt produksjon utenom organisasjonen, etterspørselsnedgangen 81 prosent. OPEC har altså *hovedsakelig et etterspørselsproblem* å stri med, selv om det mindre markedet øker den betydning landene utenom organisasjonen har. Det å pådra oss store politiske-psykologiske kostnader i forhold til OPEC-landene ved å avvise deres politikk, synes derfor unødvendig, der et dårligere politisk forhold vil kunne påvirke omfanget av handel

og øvrig samkvem. Tilsvarende vil de vestlige land nok tillegge Norge vekt i oljemarkedet, men deres hovedhensyn vil være OPEC-landene og spesielt *araberstatene*. På grunn av Norges relativt lille betydning også i oljemarkedet, vil en petroleumpolitikk der vi også ivaretar våre spesifikke økonomiske interesser, i de fleste situasjoner, etter all sannsynlighet bli respektert av våre øvrige energi-, sikkerhets- og utenrikspolitiske allierte. At OPEC ikke forstår Norges generelle utenrikspolitiske situasjon, eller at de øvrige vestlige land ikke forstår vår økonomiske interesse av høye og stabile priser, synes begge deler like usannsynlige. Den tross alt relativt beskjedne betydning vi har i markedet, økonomisk og politisk, tilsier også at det virker lite rimelig av noen av dem å iverksette håndfaste sanksjoner mot Norge, uansett hva vi skulle velge å gjøre.

Det synes således som det er kombinasjonen av å være både oljeland og vestlig land som eventuelt gir oss noen innflytelse å snakke om. Rollen av å bety litt, men ikke så mye, gir oss muligheten til å *spille relativt fritt og kunne bli tatt hensyn til*, uten at alvorlige mottiltak blir truffet. En begrensning på å spille ut de politiske og psykologiske kort ligger imidlertid blant annet i den vurdering norske myndigheter måtte ha av den generelle utenrikspolitiske situasjon og eventuelle innrømmelser det måtte være nødvendig å gi andre land. Dersom det å ikke tilfredsstillende andre vestlige lands forventninger om norsk oljepolitikk oppleves som en belastning, vil norsk

handlefrihet kunne bli begrenset. Mener vi imidlertid å kunne tåle allierte lands eventuelle (verbale) kritikk, også om det skulle ble forsøkt koblet med for eksempel sikkerhetspolitiske spørsmål, bør det være mulig å uttrykke støtte til OPEC. Formen på støtten vil bl. a. avhenge av markedsituasjonen, den internasjonale spenningsnivået og den militære og politiske situasjon i sin alminnelighet. Det er derfor behov for en *klar definisjon av Norges egne interesser* og hvilke spilleregler som ville være til gagn for oss i petroleumshandelen, for å sette premissene for utformingen av den politikken vi totalt sett vil være best tjent med, og for best mulig å kunne stå i mot press dersom det skulle oppstå.

Små marginer utgjør store beløp

Vi skal ikke ha *overdrevne* oppfatninger om våre muligheter til å påvirke de politiske spilleregler og rammebetingelser for vår petroleumpolitikk. Den økte økonomiske og energipolitiske tyngde Norge har fått, synes imidlertid å kunne gi nye muligheter i vårt forhold til omverdenen. Vi blir lyttet mere til, og vi har større muligheter til å påvirke internasjonale diskusjoner og fohandlinger, både om disse spørsmålene og der de griper inn i andre forhold, enn vi hadde før oljen kom. Spørsmålet er om vi nå har (fått) såvidt stor tyngde og handlingsfrihet at vi i noen grad kan påvirke rammebetingelsene for vår petroleumpolitikk?

Det er store beløp det omsettes for i oljemarkedet. En oljeprisøkning på 1 – en

– dollar, vil øke verdien av norsk olje- og gassproduksjon med rundt 4 milliarder kroner pr. år. Selv marginale prisendringer blir derfor særdeles viktige politikk mål. På grunn av at det synes som det er gjennom politiske og markedspsykologiske forhold vi først og fremst kan påvirke prisen, kunne en kanskje mene at det ikke var nødvendig med tross alt kostbare produksjonsreguleringer for å støtte OPEC. Kanskje hadde en kunnet oppnå det samme ved en sterkt internasjonal markering (verbalt og politisk) av norsk støtte til OPEC? En slik støtte vil imidlertid også kunne ha sin pris, om enn svært vanskelig målbar. Ved innføring av produksjonsbegrensninger har altså myndighetene antatt at tiltaket på en eller annen sikt vil ha en innvirkning på oljeprisen som er såvidt stor at det gir en økonomisk nettovinst for Norge.

Hvorvidt dette er riktig vil vi aldri få svar på, da vi ikke vet hva prisen ville vært uten et norsk medspill. Med eller uten kostnader i form av produksjonsbegrensninger, synes det imidlertid uansett viktig å føre en selvstendig og aktiv politikk overfor OPEC for å ivareta våre nasjonale interesser, så får heller kursen justeres etterhvert. Å drive utenrikspolitikk helt alene er noe Norge har liten erfaring med. Det synes imidlertid å være noe vi, med varsomhet, ikke har råd til å unnvære på dette området. Faglig er det en interessant blanding av økonomiske og politiske avveininger.

REFERANSER:

Ahari, Mohammed E., 1985: «OPEC and Hyperpluralism of the Oil

Market in the 1980s, *International Affairs*.

Alnasrawi, Abbas, 1986: «OPEC in a Changing World Economy», *John Hopkins University Press*, Baltimore/London.

Austvik, Ole Gunnar, 1986: «Søkelys på mekanismene i oljemarkedet», *NUPI-rapport* nr. 97. 1987: «Norway's role in the Oil Market», *OPEC-Bulletin* Vol XVIII no. 2 March.

Bergesen og Malnes, 1984: *Norge som oljeland*, Universitetsforlaget.

Bjerkholt, Strøm & Offerdal, 1985: «Olje og gass i norsk økonomi», *Universitetsforlaget*.

British Petroleum, 1986: «BP statistical Review of Energy», London.

Conant, Melvin, 1985: «The Political Economy of World Petroleum», Philadelphia.

Duggan, John, 1987: «Now is the time for the United Kingdom to support OPEC», *OPEC Bulletin* no. 1 February.

Golub, David, 1986: «When Oil and Politics Mix. Saudi Oil Policy 1973–85», *Harvard Middle East Papers*.

Griffin & Teece (ed.), 1982: «OPEC Behavior and World Oil Prices», *Georg Allen & Unwin*, Boston/Sydney.

Hope, C. W., 1986: «Should the UK be talking to OPEC? Strategies for a non-OPEC oil producer», *Energy Policy* December.

Malnes, Raino, 1983: «OPEC and the Problem of Collective Action», *Journal of Peace Research*, vol. 20 no. 4.

Maxwell, Charles T., 1985: «Implications of OPEC's Decision to Defend Market Share, Not Price», *Cyrus J. Lawrence*, New York, December.

McDonald, Paul, 1984: «OPEC's Deepening Split», *World Today*, august-september.

Moran, Theodore H., 1981: «Modelling OPEC behavior: economic and political alternatives», *International Organization* 35/2 Spring.

Morse, Edward L., 1986: «After the Fall: The Politics of Oil», *Foreign Affairs*, Vol. 64 Spring.

Odell, Peter, 1983: «Oil and World Power», *Penguin Books*, 1983.

Petroleum Economist (ed), 1986: «OPEC's Desperate Gamble», January.

Yamani, Ahmed Zaki, 1986: «Oil Markets: Past, Present and Future», Tale på 350-års jubileet til *Harvard University*, september.

Kraftpriser og kraftforbruk

I en større artikkel med denne overskrift (Sosialøkonomen, april 1987) gir forsker Torstein Bye og professor Steinar Strøm uttrykk for at det er betydelige prisforskjeller på elektrisk kraft, og sier at dette burde være en sak for prisdirektør Egil Bakke.

Jeg må innrømme at jeg ser ikke så lett hvorfor dette skulle være en sak for prisdirektør Egil Bakke. I så fall ville han ha nok å bestille. Det er nemlig slik at i den norske økonomi, og antagelig i alle andre lands økonomier, har man betydelige prisforskjeller på samme varer og tjenester avhengig av når man inngikk kjøpskontrakten. Vi har idag festeavgifter enkelte steder i landet som er latterlig lave i henhold til dagens tomtepriser, men da enkelte utfestere ville korrigere for dette, grep myndighetene inn. Mange redere seiler på certepartier som er langsiktige og som gir større fortjeneste enn dagens priser ville gitt, av og til lavere fortjeneste. Mange mennesker bor i boliger finansiert ved langsiktige lån fra Husbanken med et rentenivå som er vesentlig under dagens rentenivå. Jeg tror eksemplene på slike prisforskjeller kan være nesten utallige.

Om spørsmålet ikke derfor direkte ansees som en nærliggende arbeidsoppgave for prisdirektør Egil Bakke, må jeg innrømme at Egil Bakke er en smule interessert i saken. Jeg har lenge prøvd å gjøre meg opp en mening om hvordan jeg skulle stille meg i den tilsynelatende uenighet som hersker mellom kraftforbrukere på den ene side og økonomer på den annen. Er denne uenighet re-

ell, eller skyldes den kommunikasjonssvikt? Det som gir meg en viss grunn til å håpe på at det er det siste, er det forhold at debatten, som Bye og Strøm sier innledningsvis i sin artikkel, ofte er rotet sterkt til. Det er en bebreidelse som i tilfelle ikke bare kan rettes mot den ene part. Jeg tror til og med Bye og Strøm kan bebreides for å rote debatten til en smule.

Hvis man sier at ingen ny kraftkapasitet bør bygges ut dersom den investerte kapital ikke kaster av seg minst like mye som den kan ved alternative anvendelser, og dersom man sier at den kraft man har, bør selges til en pris som klarer markedene, så tviler jeg på at det er stor uenighet mellom partene i denne debatt. Så vidt jeg kan se er det ikke forståelsen av disse prinsipper som er grunnlaget for uenighet. Det uenigheten dreier seg om, er hva disse prinsipper betyr omsatt til kroner og øre. Når det gjelder denne transformasjonsprosess fra økonomiske prinsipper til konkrete konklusjoner, må man være så ærlig og ydmyk at man innrømmer at sluttresultatet er avhengig av en rekke premisser og forutsetninger som på ingen måte er så udebattable som de to hovedprinsippene man startet med.

For det første har man spørsmålet om hvilken «kalkulasjonsrente» man skal regne med når det gjelder å beregne produksjonskostnadene. I Bye's og Strøm's artikkel står det om dette kort og godt: «Kalkulasjonsrenten skal ivareta dette hensynet og er for tiden i størrelsesorden 6–7 % (reellt).» Er den det?

Det er dette spørsmål

debatten egentlig dreier seg om. Jeg selv har lenge ansett det sannsynlig at en kalkulasjonsrente på 6–7 % er vesentlig i overkant av det kapital vanligvis har kastet av seg i internasjonal økonomi og i norsk økonomi i etterkrigstiden. Her får man være åpen for at det er grunnlag for uenighet, men dersom kalkulasjonsrenten ikke er 6–7 %, men f.eks. 3–4 %, hvilke konklusjoner må man da trekke med hensyn til kraftpris og med hensyn til vurderingen av om vårt kraftforsyningssystem er overdimensjonert eller ikke?

Det annet spørsmål er hvilken nedskrivningstid som bør anvendes på de anlegg det er snakk om, og dessuten hvorvidt det i det hele tatt er nedskrivningsbehov, i og med at anleggene formodentlig i hvertfall i løpende priser er mer verdt om hundrede år enn de er i dag.

I tillegg til dette har vi en rekke tekniske problemer med å differensiere prisen mellom kjøpere som sørger for fast avtak av store kvanta gjennom året og kjøpere som kjøper mindre kvanta og med varierende intensitet gjennom døgnet og gjennom året.

Det er ikke min mening med dette å si at dagens priser er riktige, men mitt hovedpoeng er å minne om at bastante konklusjoner må man kunne tillate seg å legge til side så lenge man går utenom de helt trygge sosialøkonomiske prinsipper.

Noe som kompliserer debatten ytterligere er at man blander sammen spørsmålet om hvordan ny kraft bør prises med gjeldende priser i.h.t. eldre kontrakter. Det er ikke vanskelig å slå

fast at disse ofte ligger vesentlig under de priser som i dag gjelder. Men hva skal man gjøre med det?

Det er for meg i alle fall, et betydelig tankekors om vi skulle innrette oss slik at sivilrettslig gyldige kontrakter kunne omstøtes uten videre fordi de senere ble uhensiktsmessig for den ene part. Det er derfor betydelige generelle rettsproblemer involvert i saken.

Man kan stille spørsmål om hvorfor et selskap, som har en meget gunstig langsiktig kjøpekontrakt for kraft fra Statskraftverkene, ikke utnytter denne kraften på en optimal måte for sin egen del. Hvis ÅSV opererte med en egen kraftavdeling og denne kraftavdeling var en profittmaksimerende enhet innenfor konsernet, kunne man tenke seg at vedkommende avdeling sa til smelteavdelingen at dere får ikke en kilowatt time kraft av oss før dere betaler like mye for den som vi kan få ved å selge kraften tilbake til kraftnettet. Det spørsmål man kan stille er: Hvorfor oppfører ikke bedriften seg slik? Skyldes det at det er noe den ikke skjønner, eller skyldes det at den skjønner noe som økonomene ikke skjønner?

Jeg tror vi alle, også økonomer, må være litt ydmyke når vi skal svare på spørsmål av denne art. Det kan nok være at enkelte ikke har tenkt igjennom økonomien helt ut, men det kan også være at de har tenkt, men på en annen måte enn det økonomene vil gjøre når de profittmaksimerer. For det første kan det være at bedriften har tenkt som så, at den har et ansvar for de arbeidsplasser det her er tale om, og det er helt

åpenbart at de politiske myndigheter vil gripe inn dersom den oppførte seg på en renkapitalistisk måte.

Men det kan også være at argumentet ikke bare er en politisk hensiktsmessighetsbetraktning, men en koldblodig vurdering av hva bedriften ellers reelt kunne få ut av de ressurser som blir fristilt. Det kan være at ut fra langsiktige betraktninger, hensyn tatt

til alternative anvendelsesmuligheter for både finanskapital og realkapital og hensyn tatt til inflasjon og verdiutvikling for utstyr, at det totalt økonomisk ikke er så ulønnsom bedriftsadfærd når alt kommer til alt.

Avslutningsvis tilbake til prisdirektør Egil Bakke igjen. Prisdirektoratet har så å si løpende en rekke saker som gjelder kraftpriser. Enkeltpersoner og be-

drifter klager til Prisrådet over urimelige priser eller urimelig prisdiskriminering. Dette gjelder lokale kraftverks forskjellsbehandling av ulike kunder, fastboende kontra sommeturister, de som bor i tettstedene i kommunen kontra de som bor i gråtgrendte strøk av kommunen, o.l. Det er lett å forstå hvorfor slike saker oppstår. Her har vi ikke normale markeder,

men lokale monopoler i den ene ende og svake kjøpere i den annen ende. Selv om Prisrådet og Prisdirektoratet kan ta opp slike saker, er det naturligvis grenser for i hvilken grad Prisdirektoratet kan engasjere seg i de politiske myndigheters generelle prispolitikk på dette felt.

Egil Bakke

Svar til Egil Bakke

1. Om ydmykhet

Vi er enige med Egil Bakke på ett punkt. Akkurat som Bakke mener vi at økonomer bør være mer ydmyke når de deltar i samfunnsøkonomiske debatter. Forutsetninger og premisser bør komme klart frem slik at andre kan ha muligheter til å sjekke gehalten i de konklusjoner som trekkes. Utsagn av empirisk art bør dessuten ha en forankring i realiteter og ikke presenteres som realiteter når de egentlig er uttrykk for hvordan man ønsker at verden burde være. Ydmykheten bør imidlertid ikke strekke seg så langt at en avstår fra å ta opp problemer som går på tvers av etablerte maktsentra i økonomien. Det er med spent forventning vi ser frem til kommende debatter hvor Bakke får demonstrert sin ydmykhet.

2. Hovedpoenget

Hovedpoenget i vår artikkel var å vise de prisforskjeller som er tilstede i det norske kraftmarkedet. Basert på offisiell statistikk om priser og leverte kraftmengder, samt på NVE's beregninger av prisforskjeller i et optimalt utbygd og priset kraftsystem, fant vi at det er tilstede en betydelig grad av prisdiskriminering i det norske kraftmarke-

det. Kraftkrevende industribedrifter og treforedlingsbedrifter betaler langt mindre for kraften enn hva andre brukere gjør, selv etter at det korrigeres for forskjeller i brukstid og i overførings- og fordelingskostnader. For 1984 fant vi at i gjennomsnitt betalte den kraftkrevende industri 36,7 % av (den sammenliknbare) prisen tjenesteytende bedrifter betalte.

Siden det norske kraftmarkedet teknisk sett er samlet til ett kraftmarked er kraft en mobil vare. Korrigerer en for overførings- og fordelingskostnader, samt i brukstidsforskjeller, følger det at kraften *bør ha samme pris uansett bruker for at utbyggete kraftressurser skal bli utnyttet mest mulig effektivt*. Bakke trekker frem prisforskjeller bl.a. på tomter og det ser ut til at Bakke dermed slår sammen prissettingskriterier for mobile og ikke mobile varer. Prisforskjeller på ikke-mobile ressurser trenger ikke være i konflikt med en effektiv ressursallokering.

Prisdiskrimineringen i favør av kraftkrevende industri betyr at denne industrien subsidieres i forhold til en situasjon hvor samme vare har samme pris. Hvor omfattende denne subsidieringen er, kan en ikke besvare uten å beregne en felles

klareringspris (korrigert for overførings- og fordelingskostnader, samt brukstidsforskjeller). Det har vi gjort i artikkelen. Vi har redegjort for hvordan vi har gjort dette og understreket at *denne beregningen* er beheftet med usikkerhet. Den tar heller ikke med geografiske variasjoner i prisene. Beregningen antyder størrelsesordenen på den felles kraftprisen og indikerer at i dagens kraftmarked er kraftkrevende industribedrifter i gjennomsnitt subsidiert med over 80 % av prisene de betaler *inklusive* elektrisitetsavgift. I kr og øre betyr dette en næringsstøtte på rundt 3 milliarder kr pr. år. Vi har også beregnet, igjen under den usikkerheten vi har nevnt foran, at en slik felles kraftpris kan bety en sanering av rundt 30 % av den kraftkrevende industriproduksjon (og ikke en utradering av denne industrien som flere har tillagt oss som standpunkt i debatten i den senere tid). Vi sier også fra at en implementering av en slik kraftpris *må ta tid* for å unngå at all kraft ikke utnyttes og for at arbeidskraft ikke skal gå ledig. *Illustrasjonsmessig* har vi antydnet en 10 årsperiode.

I artikkelen nevner vi en rekke *tillleggsmomenter* som må vurderes før en konkluderer at subsidierin-

gen betyr et samfunnsøkonomisk tap. Vi nevner at krafteksport via metaller og kjemiske råvarer kan gi en avkastning på de store kraftmengder vi disponerer som vi ellers ikke kunne fått. Vi drøfter videre momenter som distriktshensyn og bosetting, behovet for valutaskapende virksomhet, risikospredning, markedsvekst og komparative fortrinn vis a vis nyindustrialiserte land. Vi finner at disse momentene ikke går i favør av å subsidiere den kraftkrevende industrien, snarere tvertimot.

Dette er hovedpoenget eller hovedpoengene i artikkelen vår. Bakke kommenterer ikke disse poengene i det hele tatt. Altså Bakke: Blir den kraftkrevende industri subsidiert, hvis ja med hvor meget og hvorfor bør vi subsidiere?

3. Kalkulasjonsrenten

Egil Bakke får det til at det er størrelsen på kalkulasjonsrenten som kraftprisdebatten dreier seg om. Nei, det er iallfall ikke det artikkelen vår dreier seg om; jfr. punkt 2 ovenfor. I artikkelen nevner vi diskusjonen om størrelsen på kalkulasjonsrenten som et eksempel på *hvordan debatten om prisforskjeller blir rotet til!* Kalkulasjonsrenten er relevant å bringe

inn ved *investeringer* i kraftsektoren og skal reflektere hva kapital alternativt kaster av seg. For tiden har Finansdepartementet anslått den til 6-7 %, hvilket vi nevner i artikkelen. Dette er i samsvar med anslag basert på mikrodata og nasjonalregnskapsdata. Bakke nevner 3-4 % som et bedre anslag. Hverken nå eller tidligere har han imidlertid godtgjort hvilket statistisk grunnlag dette anslaget refererer seg til.

Kun indirekte får størrelsen på kalkulasjonsrenten følger for kraftprisene. Jo lavere renten er, desto flere investeringsprosjekter slipper igjennom. Fremtidig kraftproduksjon kan dermed bli større og kraftprisene for alle kategorier av brukere kan bli lavere enn de ellers ville ha blitt. Bakke ser ut til å ivre for et høyt utbyggingstempo, iallfall høyere enn hva myndighetene nå legger opp til og klart høyere enn hva en sammenlikning av betalingsviljen i det totale norske kraftmarkedet og utbyggingstkostnader skulle tilsi. I den sammenheng skulle vi gjerne ha sett et markedsøkonomisk forsvar for å bygge ut kraft til 35-50 øre/kWh (4-6 % kalkulasjonsrente) når bedrifter som Norsk Jernverk forbruker 1.78 milliarder kWh til 4.16 øre/kWh før el-avgift, d.v.s. 7.26 øre/kWh inklusive el-avgift (alle priser er 1987 priser). Etter fremleggelsen av Revidert Nasjonalbudsjett ser det ut til at el-avgiften reduseres med 0.5 øre/kWh, noe Norsk Jernverk får glede av. Norsk Jernverk er bare et eksempel, vi kunne godt ha trukket frem andre industribedrifter som Rjukanfos i Glomfjord (3.5 øre pr. kWh for 810 millioner kWh, Årdal og Sunndal Verk med bl.a. 1.25 milliarder kWh til 3.56 øre/kWh, Lista Aluminium med 600 millioner kWh til 4.87 øre/kWh og 900 millioner kWh til 6.93 øre/kWh, o.s.v.; alle priser eks-

klusive el-avgift). Bakke og vi trenger ikke bli enige om en bør øke disse lave prisene, men vi burde kunne bli enige om hva vi skulle kalle differansen mellom en potensiell felles klareringspris på kraft og disse lave kraftprisene.

4. Nedskrivningstid og løpende priser

Bakke trekker frem at kraftverkene formodentlig er mer verdt i løpende priser om 100 år enn idag. Vi vet ikke om Bakke med dette mener at vi skal slutte utfra løpende priser. For ikke å bedras av absolutte priser, d.v.s. lide av pengeillusjon, må en benytte en nominell kalkulasjonsrente i investeringskalkylene. Dette er uvanlig og vi holder oss til kalkulasjon i reelle priser og realrente. Det blir da et spørsmål om hvordan realprisen på kraft kommer til å utvikle seg fremover og hvordan de reelle kostnadene i de prosjektene som er under vurdering, vil utvikle seg i byggetiden. I det norske kraftmarkedet har det i den aller seneste tid vært mulig å få avsetning for kraft i alminnelig forsyning til priser som reelt har steget over tid. Det samme har imidlertid utbyggingskostnadene. Det er blitt rapportert om tildels store overskridelser. En kan ikke se bort fra at mer *markedsorientert* investeringskalkulasjon kan lede til andre utbyggingskonklusjoner enn de som myndighetene nå trekker. Konsekvensene m.h.t. utbyggingstempo er imidlertid ikke så entydige som Bakke ser ut til å mene. Og like viktig som å innføre markedsøkonomiske prinsipper i investeringskalkyler burde det være å innføre markedsøkonomiske prinsipper i kraftmarkedet. Ja, markedsøkonomiske prinsipper i investeringskalkyler, men ikke i marke-

det selv, virker noe meningsløst.

Istedetfor nedskrivningstid er prosjektenes økonomiske levetid det relevante begrepet. Bakke gjør seg til talsmann for en levetid lengre enn de 40 år som nå benyttes. Industriforbundet har slått et slag for å tilregne prosjektene en restverdi etter 40 år. Dette siste er ekvivalent med å forlenge levetiden til uendelig. Basert på de kalkulasjonsrenter det her er tale om, f.eks. 4-6 % reelt, så betyr det praktisk talt ingenting om en utvider levetiden fra 40 år til uendelig. Selvfølgelig vil en realprisstigning på kraft på 4-6 % pr. år for all fremtid oppheve virkningene av neddiskonteringen. En slik prisutvikling virker imidlertid helt usannsynlig bedømt ut fra historiske erfaringer. Det springende punktet er imidlertid igjen hva levetid og nedskrivningstid har med artikkelen vår å gjøre. Vi har pekt på at kraftkrevende industribedrifter idag betaler lite for kraften, *samtidig som det bygges ut dyre kraftverk for å dekke etterspørselen innen alminnelig forsyning.*

5. Samfunnsansvarlige bedrifter

Bakke ser ut til å mene at en bør unnlate å trekke konklusjoner av en sosialøkonomisk argumentasjon *hvis bedriftene kan påberope seg at de tar samfunnsmessige hensyn i sine avgjørelser.* Vi formoder at dette ikke bare skal gjelde kraftkrevende industribedrifter, men at f.eks. bøndernes organisasjoner og norske jordbruksbedrifter innrømmes samme rett. Sosialøkonomene i Norge har slitt lenge for å bli hørt om problemer som har med ressursallokeringer å gjøre. Bakke gjør det ikke lettere.

6. Pris på ny kraft og gammel kraft og sivilrettslige gyldige kontrakter

Bakke sier at det kompliserer debatten ytterligere at man blander sammen spørsmålet om hvordan ny kraft bør prises med pris på gammel kraft. Det er Bakke som kompliserer debatten. Kraft er i Norge samme vare enten den er ny eller gammel. Et nasjonalt overføringsnett gjør inndelingen i gammel og ny kraft uinteressant. Det at visse bedrifter har kontrakter på levering av kraft med lave initiale priser og utilstrekkelig indeksreguleringer gjør at disse bedriftene oppnår prisfordeler. Det betyr ikke at langsiktige kontrakter ikke er av verdi, men det er ingen grunn til at kontraktene inneholder bestemmelser som medfører tiltakende prisfordeler. De kontraktene vi har, kunne simpelthen vært regulert i henhold til utviklingen i markedsprisen for kraften, evt. langtidsgrensekostnaden. Nå er ikke kontraktene slik og spørsmålet er hva en da kan gjøre.

Bakke hevder at en bare kan endre prisvilkårene ved å omstøte sivilrettsgyldige kontrakter. Det trenger en imidlertid ikke. En har allerede i bruk en el-avgift på kraft levert kraftkrevende industri. Ved å øke denne får en hevet gjennomsnittsprisen på kraft brukt i denne industrien. Siden det er store prisforskjeller innen den kraftkrevende industrien, er det imidlertid behov for graderte avgifter helt ned til bedriftsnivå. Dette ble utredet av Justisdepartementet for Myrvoldutvalget. Av de to siste punktene i denne utredningen følger det at det er ingen avgjørende rettslige hindringer for graderte avgifter. For sikkerhets skyld gjengir vi i extenso utredningens formulering på disse to punktene (hentet fra NOU 1979:49 side 171):

«5.4 Utvalget peker videre på at en eventuell avgiftsordning også kan tenkes lagt opp slik at alle bedrifter innen den kraftkrevende industri får samme reelle kraftutgifter pr. kWh. Dette vil føre til at alle bedrifter for så vidt blir stilt likt. Ulikheten vil komme inn ved at avgiftsbelastningen må tilpasses den enkelte bedrift og vurderes i forhold til dens kraftutgifter. For å få dette til i praksis må forvaltningen enten få delegert myndigheten til å fastsette avgiften (etter at Stortinget har trukket opp rammen for avgiftsordning

gen) eller forvaltningen måtte gis myndighet til å lempe avgiften etter en individuell vurdering. Man går ikke nærmere inn på disse alternativer, men legger til grunn at Stortinget i en viss utstrekning vil kunne delegere slik myndighet til forvaltningen innen den ramme som Stortinget selv trekker opp.

5.5 Selv om det ikke er vanlig å basere en avgiftsordning på et grunnlag som skissert i pkt. 5.4, kan man ikke se at det som utgangspunkt er avgjørende rettslige hindringer for det, forutsatt at Stortinget finner

det rimelig og hensiktsmessig. En slik avgiftsordning vil som nevnt av utvalget fjerne de fordeler tidligere meddelte konsesjoner eller fastkraftkontrakter innebærer, forutsatt at den gjennomføres fullt ut og uten unntak. Disse fordeler kan i sin alminnelighet neppe være beskyttet av grunnlovens paragraf 97 på en slik måte at Stortingets skattemyndighet for det enkelte skatteår innskrenkes. For så vidt gjelder forholdet vedrørende de fastkraftavtaler hvor staten er part, vil man særlig nevne at det her ville dreie seg om en

generell avgiftsordning hvor det ikke er meningen særskilt å begunstige staten som avtalepart.

Ved en individuell fastsetting vil eventuell urimelig belastning kanskje komme klarere fram i det enkelte tilfelle og forsterke behovet for å overveie ordninger for å unngå det. I hvilken utstrekning dette vil være direkte rettslig nødvendig, er det på det foreliggende grunnlag neppe mulig å si noe nærmere om.»

*Torstein Bye og
Steinar Strøm*

ENDRING AV ADRESSE/ARBEIDSSTED FOR SOSIALØKONOMER

For å kunne yde en god service ovenfor våre medlemmer er det viktig at medlemskartoteket til enhver tid er ajour. Det vil være til stor hjelp for oss dersom medlemmene straks gir beskjed om eventuell endring av adresse eller arbeidssted. P.g.a. utsendelse av informasjon o.l. ser vi gjerne at sosialøkonomer som ikke er medlem i foreningen også gir beskjed om adresseendringer slik at vårt kartotek for «ikke medlemmer» er ajour til enhver tid.

Benytt gjerne nedenstående slipp eller ta kopi av denne.

Til
Sosialøkonomenes Forening
Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Navn: _____ Medl.nr. _____

Ny adresse: _____

Tidligere adresse: _____

Nytt arbeidssted: _____

☐ stat

☐ komm./fylkeskomm

☐ privat virksomhet

Tidligere arbeidssted: _____

Arbeidstidsutvalget

AV
LASSE FRIDSTRØM
OG
VICTOR D. NORMAN¹

I Sosialøkonomen nr. 4/1987 har Michael Hoel og Olav Ljones hver sin aktuelle kommentar under overskriften «Arbeidstidsutvalget». Av sammenhengen fremgår det at kommentarene gjelder Arbeidstidsutvalgets utredning (NOU 1987:9A-B). Som medansvarlige for utredningen føler vi det på sin plass med enkelte «motkommentarer».

Arbeidstid og politikk

Et naturlig utgangspunkt kan være spørsmålet om hvem utredningen er mynnet på. Michael Hoel synes å ta for gitt at adressaten er myndighetene. Det kommer særlig tydelig frem når han etterlyser forslag til «politikk-endring» som kan gi større grad av individuelt bestemt arbeidstid. Det kan virke som han mener at utvalget burde ha skissert hvordan myndighetene kan tvinge gjennom arbeidstidsreformer på tvers av de ønsker partene i arbeidslivet måtte ha. For utvalget har dette sant å si vært en forholdsvis uinteressant problemstilling. Det er flere aktører i politikken – og ganske særlig i arbeidstidspolitikken – enn Storting og regjering. Utvalget har verken sett det som realistisk

eller ønskelig å endre dette forholdet, og har lagt til grunn at større arbeidstidspolitiske reformer neppe kan finne sted uten de store organisasjonenes medvirkning (eller ihvertfall deres aksept).

Ut fra en slik tankegang har utvalget (i kap. 9.8 og 12.4) skissert hvordan individuell valgfrihet m.h.t. arbeidstid kan realiseres innenfor en samfunnsmodell som den norske. På den måten har utvalget forsøkt å antyde hvordan organisasjonene selv kan imøtekomme medlemmenes ulike ønsker om arbeidstid.

Det *myndighetene* kan (og bør) gjøre, er å sørge for at enkeltindivider og organisasjoner arbeider innenfor rammer som gir dem samfunnsøkonomisk korrekte incitament. Hoel etterlyser i den forbindelse skattepolitiske tiltak som kan minske gapet mellom den privatøkonomiske og samfunnsøkonomiske fordel av inntektsgivende arbeid. Han synes å ha oversett at en slik skattereform er skissert på utredningens siste side. Siden Arbeidstidsutvalget ikke var en skattekommisjon, var det selvsagt begrenset i hvor stor detalj utvalget kunne/burde ta opp skattepolitiske spørsmål, selv om disse har klar relevans for arbeidsmarkedstilpasningen. Noen vil antagelig mene at utvalget har lagt for stor vekt på skattespørsmål.

Ønskeligheten av valgfri arbeidstid

Selv om sentrale, arbeidstidspolitiske valg vil

bli truffet av andre enn Storting og regjering, er det selvsagt faglig interessant og samfunnsmessig viktig å få belyst de velferdsøkonomiske virkninger av ulike valg. Det gjelder kanskje spesielt virkningene av økt individuell valgfrihet, siden en slik reform bryter med det som tradisjonelt har vært arbeidstidsmodellen i Norge.

Utvalget har drøftet de effektivitets- og fordelingsmessige konsekvenser av mer fleksibel arbeidstid. Diskusjonen er kanskje noe knapp; det skyldes imidlertid først og fremst at relevant empirisk materiale mangler – og vil fortsette å mangle inntil mer fleksible arbeidstidsordninger har vært praktisert. Michael Hoels egen diskusjon viser hvor spekulative konklusjonene må bli så lenge relevant empiri mangler. For egen del vil vi stille spørsmålsteget ved enkelte av de hypoteser Hoel lanserer.

Når det gjelder fordelingskonsekvensene av mer fleksibel arbeidstid, peker Hoel ganske riktig på at individer med en bakgrunn som krever betydelig spesialopplæring i jobben, gjennom uregulerte markeder vil oppmuntres til lang arbeidstid, han antar videre at dette særlig gjelder folk med høy utdanning (og derved høy timelønn), og konkluderer at inntektsforskjellene derved vil bli større. Det kritiske punkt i tankerekken er antagelsen om at folk med høy utdanning typisk har større behov for spesialopplæring enn folk med lav utdanning. Det er slett ikke sikkert – i mange

tilfeller er generell utdanning en form for *ex ante* læring som erstatter langvarig spesialopplæring ved skifte av jobb eller teknologi. For en utdypning av en slik oppfatning av utdanning, og en behandling av implikasjonene av det, se Norman (1972).

Når det gjelder *effektivitetsvirkninger*, har Hoel noen litt kryptiske tanker om nest-best politikk. Gitt at ethvert realistisk skattesystem tross alt vil innebære positiv marginalskatt på arbeidsinntekt, og derved et gap mellom verdien av arbeidskraftens grenseprodukt og arbeidstagerens disponible realtimelønn, er han inne på at arbeidstidsnormering (i form av *minstearbeidstid*) kunne være passende. Selv forkaster han imidlertid tanken fordi man ikke kan forhindre folk i å velge null arbeidstid, slik at konsekvensen kunne bli dårligere snarere enn bedre effektivitet.

Det han ikke nevner, og som effektivitetsmessig sannsynligvis er langt viktigere, er at arbeidstidsnormering nødvendigvis innebærer arbeidstids*uniformering*, slik at personer med ulike preferanser når det gjelder valg fritid/konsum, eller når det gjelder typer av fritid (ferier, sabbatsår, daglig fritid), tvinges til lik tilpasning. Det velferdsøkonomisk tunge argument for større individuell valgfrihet har trolig med dette å gjøre. I den forbindelse kan det være viktig å merke seg at et av hovedinntrykkene fra utvalgets intervjuundersøkelse nettopp er hvor lite ensar-

¹ Henholdsvis sekretær for og medlem av Arbeidstidsutvalget. Lasse Fridstrøm er forsker ved Transportøkonomisk Institutt og Victor Norman er professor ved Norges Handelshøyskole.

tede folks arbeidstidsønsker er.

I forbindelse med effektivitetsvirkningene av mer fleksibel arbeidstid må vi også peke på at Hoel synes å ha misforstått idéen om en «arbeidstidsbank». Han oppfatter det som et tiltak for å hjelpe småbarnsfamilie-ene; sier videre at mangel på lånemuligheter ikke synes å være et problem idag; og antyder at økt barnetrygd kunne være en bedre ordning. Alle kommentarene tyder på at han ikke helt har oppfattet idéen. Poenget med en arbeidstidsbank er individuell valgfrihet når det gjelder arbeidstid – ikke sosialomsorg. Tanken er at individuelt valgt arbeidstid er nokså uinteressant dersom den enkelte ikke samtidig kan velge livsløpsprofilen på arbeidstiden uten å støte på bindende kreditttransjering. Behovet for en arbeidstidsbank i offentlig regi springer her ut av en reell kilde til markedssvikt – nemlig det faktum at man ikke kan låne mot sikkerhet i menneskelig kapital (slaveriet er som bekjent opphevet). I den forbindelse er det nokså uinteressant at det idag er lett for folk i fullt arbeid å ta opp lån for å kjøpe seg bil og lystbåt og større hus. Nøkkelspørsmålet er om personer på 20 år, uten formue, ville få lån til å ta seg to år uten inntektsgivende arbeid – og fordele renter og avdrag på lånet over en 40-årsperiode etterpå? Man behøver neppe ha studert Stiglitz i detalj for å kunne svare nei på det spørsmålet.

Intervjuundersøkelsen

Både Hoel og Ljones kritiserer at spørsmålene i utvalgets intervjuundersøkelse har varierende presisjonsgrad og kan tolkes på ulike måter. Utvalget har gjort dette med hensikt. Som Hoel også påpeker, er varianten «6-timersdag uten

nedgang i lønn for de ansatte» relevant ved vurdering av langsiktige arbeidstidspolitiske reformer, mens varianten «6-timersdag med en nedgang i lønn som tilsvarer nedgangen i timetall»² er relevant med utgangspunkt i dagens lønnsnivå. Når disse to spørsmålsformuleringene gir så forskjellige resultater, er det en påminnelse om at begrepet «lønnskompensasjon» er vanskelig å definere og tolke. Vi har vondt for å innse at utvalget bør kritiseres for å ha fått betydningen av ulike spørsmålsformuleringer frem; for at folk gir andre svar når de blir spurt om politiske holdninger enn om individuelle preferanser; eller for at noen intervjuobjekter gir inkonsistente svar på enkelte spørsmålspår. Vi vil snarere tro at denne bredden i spørsmålsbatteriet vil gi samfunnsforskere viktige og interessante analysemuligheter i lang tid fremover. Knud Knudsens analyser i vedlegg 4 til utredningen, som nettopp ser nærmere på forholdet mellom svar på ulikt formulerte spørsmål, viser nettopp hvor interessant materialet er i så hen- seende.

Bruk av kjente forskningsresultater

Begge kommentatorer bruker forholdsvis stor spalteplass på å omtale egne arbeidere og presenterer referanselister der halvparten av arbeidene enten er upublisert eller utkommet høsten 1986 eller senere. Det etterlates et inntrykk av at utvalget ikke har vært skikkelig ajour, har lite nytt å fortelle, og heller ikke har forstått å nyttiggjøre seg de forskningsresultater kommenta-

² Etter vårt skjønn etterlater denne formuleringen, som ble lest opp for alle intervjuobjekter, liten tvil om at en med «lønn» sikter til «årslønn» eller «månedslønn».

torene selv har stilt til rådighet.

Ljones, Dagsvik og Strøm (1986) var engasjert av utvalget for å gjennomføre analyser ved hjelp av en mikroøkonometrisk modell for tilbudet av arbeidskraft, der en tar hensyn til at skattefunksjonen i Norge er meget «stygg», noe som gir ikke-konvekse budsjettvilkår. Såvel teoretisk som empirisk (bl. a. utnyttelse av selvangivelsesdata) representerer modellen etter undertegnede mening en svært fruktbar og interessant nyskapning, som utvalget stilte visse forhåpninger til. Utvalget var først og fremst interessert i å bruke modellen til å analysere konsekvensene av arbeidstidsregulering, f. eks. innføring av 6-timers normalarbeidsdag eller – i motsatt ende – opphevelse av enhver arbeidstidsregulering. En slik analyse forutsetter at en, i «før-» såvel som i «etter-» situasjonen, kan modellere de kvantumsrestriksjoner individene møter i sin arbeidstidstilpasning, på en måte som gir god økonomisk mening.

Noen brukbar løsning på dette problemet fant Ljones *et al.* imidlertid ikke, innenfor de forholdsvis knappe tidsrammer utvalgsarbeidet hadde. Vi siterer fra Ljones' kommentar: «Tilgangen på jobber i markedet representerer vi med en sannsynlighetsfordeling, i den forstand at det til en vilkårlig valgt jobb er en spesifisert sannsynlighet for at arbeidstiden er mindre eller lik et tall.» Det som ikke fremgår av Ljones' kommentar er at denne *a priori* sannsynlighetsfordelingen, som bilde av situasjonen uten arbeidstidsregulering, er rektangulær i intervallet 0–3 000 timer pr. år, mens 8- og 6-timersdagene representeres ved rektangulære fordelinger opp til henholdsvis 1 800 og 1 400 timer pr. år. Etter vårt skjønn er denne

måten å beskrive kvantumsrestriksjonene i arbeidsmarkedet på nærmest uten enhver teoretisk eller empirisk forankring, og tilpasningen beregnet under hvert alternativ blir tilsvarende umulig å tolke. Utvalget fant derfor ikke å ville gjengi resultatene av denne regneekssersisen, bortsett fra at lønnselastisitetsestimatene ble brukt i utvalgets drøfting av arbeidstilbudet (s. 123), i den grad disse synes noenlunde robuste overfor endringer i den nevnte *a priori* arbeidstids-sannsynlighetsfordelingen.

Utvalget var svært opp- tatt av å få analysert ekte- pars simultane arbeidstids- tilpasning og planla å gjøre dette ved hjelp av en fil hentet fra Arbeidstidsun- dersøkelsen 1985, med data organisert på husholdsnivå. Den institusjon Ljones ar- beider ved kunne imidler- tid ikke, innenfor utvalgets funksjonstid, avse ressurser til å opprette en slik fil.

«Intet nytt i utvalgets utredning»

Vi stiller oss nokså ufor- stående til Hoels – riktignok forbeholdne – bemerkning om at «det ikke står mye i utredningen som ikke allerede er kjent blant de som har arbeidet med ar- beidstidsspørsmål». Vi kan selvfølgelig ikke vite hva andre visste før Arbeids- tidsutvalgets utredning for- elå – for egen del vil vi imidlertid påstå at vi har lært ganske mye (men det kan selvsagt skyldes at vi er amatører). Nå har ikke Hoel hatt tid til å studere vedleg- gene til utredningen – mange av de faglig sett mest inter- essante bidragene finnes der. Selv i hovedutrednin- gen finnes det imidlertid noe: Vi mener bestemt at intervjuundersøkelsen har gitt beydelig, ny innsikt i arbeidstidsmønstre og holdninger til arbeidstid; vi mener samtidig at modell- analysene har fått frem be-

tydningen av å sonde mellom driftstid og arbeidstid på en måte som er ny, ihvertfall her til lands; vi mener at de skatte- og trygdeøkonomiske beregningene har gitt kvantitativ innsikt som ikke fantes før, og vi mener at utvalget har fått frem reformalternativer som kan gi en mer interessant arbeidstidsdebatt – spesielt burde utvalgets «permisjonsmodell» være et godt alternativ til forslaget om 6-timersdag. La oss avslutningsvis utdype disse punktene litt nærmere.

Modellberegninger

Ljones mener, i likhet med utvalget, at virkningene av arbeidstidsendringer blir forskjellige alt etter hvorvidt en har «driftsteknologi» eller «timeverks-teknologi». Nettopp derfor har utvalget fått utviklet en modell der driftstiden eventuelt kan frikobles fra arbeidstiden, og en således kan studere virkningene under begge typer teknologi; eller eventuelt for en økonomi der begge typer teknologi inngår i en blanding. Utvalgets modellberegninger på dette punkt representerer noe reelt nytt i norsk analysetradisjon, og har – oss bekjent – sin internasjonale parallell kun i den franske Taddéirapporten av 1985, som neppe heller var særlig godt kjent i det norske fagmiljøet før utvalget la frem sin omtale.

Arbeidstidsutvalgets makroøkonomiske modell (TORMOD) representerer også i andre henseender noe nytt her hjemme. Det viktigste er at den behandler arbeidsmarkedet eksplisitt – modellbrukeren spesifiserer eksogent et reallønngulv og eventuelle parametre som påvirker reallønngulvet (f. eks. lønnskompensasjon ved arbeidstidsforkortelser); modellen beregner så om reallønns-

gulvet er bindende og den klassiske arbeidsledighet som i så fall følger; hvis gulvet ikke er bindende, beregner modellen likevekts-lønnen. I så henseende må modellen være et betydelig fremskritt sammenlignet med andre norske modeller, som nærmest forutsetter bort det viktigste marked i økonomien. Modellen har også en mer fullstendig beskrivelse av etterspørselen etter arbeidskraft enn andre norske modeller, ved at den har kostnadsminimerende adferd i den offentlige sektor og derved endogen offentlig etterspørsel etter arbeidskraft.

Modellfilosofi

At Arbeidstidsutvalget på denne måten, som vel det første offentlige utvalg i Norge, har utviklet sin egen «skreddersydd» makromodell, burde hilses med glede. Ikke bare betyr det at utvalget har bidratt til å diversifisere modellfloraen i det norske miljøet – det betyr at utvalget har tatt det første skritt bort fra idéen om «universalmodellen» i retning av en pragmatisk holdning til numerisk modellering. På denne bakgrunn forekommer det oss at Arbeidsutvalget kanskje ikke er rett adressat for Ljones' hjertesukk om manglende modellmangfold.

Ljones har i forbindelse med TORMOD også øyensynlig et kritisk syn på måten modellen er kalibrert på. Han belegger kritikken bare med et sitat fra modellbeskrivelsen – et sitat som han synes å mene taler for seg selv. Sitatet beskriver hvordan modellen er satt opp, ved spesifisering fra brukerens side av relevante elastisiteter, og bruk av faktiske observasjoner i basisåret til å beregne de øvrige koeffisienter. Sitatet slutter slik: «I en slik fremgangsmåte ligger en forutsetning om at økonomien befant seg i like-

vekt i basisåret. Man kan reise alvorlige innvendinger mot en slik fremgangsmåte; og det eneste gode forsvar er at den virker». Vi har ærlig talt vanskelig for å se hvilket grunnlag det er for kritikk her. Poenget er nemlig ikke at fremgangsmåten ved kalibrering av TORMOD er mindre tilfredstillende enn fremgangsmåten ved kalibrering av andre simuleringsmodeller – i norske kryssløpsmodeller har man i alle år bestemt kryssløpskoeffisienter som forholdet mellom to tilfeldig observerte tall i et enkelt år; i MSG bruker man et sett av ad hoc justeringsfaktorer for å få modellen til å gi plausible resultater; og i 99% av alle økonomiske undersøkelser som brukes til å fastslå modellkoeffisienter forutsetter man at alle observasjoner stammer fra en eller annen form for likevekt. Forskjellen mellom TORMOD og andre modeller er altså ikke kvaliteten på fremgangsmåten, men det faktum at vi har fortalt leserne hvordan fremgangsmåten har vært, og pekt på at det er svakheter her.

Dette har med modellfilosofi å gjøre. Modeller er først og fremst hjelpemidler til forståelse; i tillegg er de redskaper for konsistens. Skall brukere ha nytte av numerisk modell, må de derfor forstå hvordan den er formulert, og hvilke sammenhenger modellen beskriver – og de må ha klart for seg modellens begrensninger. Når Ljones fremhever de pedagogiske kvaliteter ved modellen, tar vi det derfor som et større kompliment enn det kanskje er ment.

Skatte- og trygdeberegninger

I erkjennelse av at statsfinansielle snarere enn realøkonomiske hensyn ofte er avgjørende for hvilke poli-

tiske løsninger som velges, har utvalget lagt ned et omfattende arbeid i utarbeidelse av overslag over de skatte- og trygdemessige konsekvenser av ulike arbeidstidsreformer, under varierende forutsetninger. Det fremkommer da som en sannhet med modifikasjoner at pensjonsalderreformene har «de laveste negative økonomiske virkninger».

Effektivitet og rettferdighet

Gjennom en drastisk utvidelse av svangerskaps- og småbarnspermisjonen med mulighet for uttak i form av inntektskompensert redusert daglig eller ukentlig arbeidstid etter svensk mønster, vil en kunne løse mange av de problemer som ligger bak kravet om 6-timers normalarbeidsdag, til en langt lavere samfunnsøkonomisk kostnad, og trolig med gunstigere og mer forutsigbare inntektsfordelingsvirkninger. Forutsatt at en betydelig del av permisjonsrettighetene forbeholdes fedrene, vil en slik reform trolig også innebære en minst like kraftig likestillingsstimulans som 6-timersdagen. Det overrasker oss at økonomer som omtaler utvalgets utredning ikke finner dette resultatet verd å kommentere. Er man så opphengt i mulige konflikter mellom effektivitet og rettferdighet at man overser løsninger som er bedre i begge henseender?

REFERANSER:

- Ljones, Dagsvik og Strøm (1986), «Arbeidstilbudsmodeller med vekt på virkningene av personbeskatning og arbeidstidsbestemmelser», notat til Marstrandmøtet, mai 1986.
- Norman (1972), *Education, learning and productivity*, Ph. D. avhandling, M.I.T.
- NOU 1987:9A-B, *Arbeidstidsreformer*.

Sosialøkonomene må på banen!

Ragnhild Sohlberg, Norsk Hydro, intervjuet av Sofie Mathiassen

Norske sosialøkonomer må lære seg å snakke norsk. De må la andre få glede av den kompetanse og kunnskap de sitter inne med. Ethvert menneske burde kjenne til grunnprinsippene i sosialøkonomien. Brukerpotensiale er enormt. Men de norske sosialøkonomene tviholder på sin viten og sine ideer ved å pakke dem inn i et språk som ingen andre enn dem selv skjønner.

Kritikken kommer fra administrasjonsdirektør i Norsk Hydro selv, Ragnhild Sohlberg. Hun har Ph.D. i sosialøkonomi fra USA.

I love economics, but not all economists, sier Ragnhild Sohlberg. Og det er tydelig at hun synes mange av de norske sosialøkonomene rett og slett er gjerrige på sin kunnskap. De forsker i årevis, men bruker lite ressurser på å formidle sine resultater til resten av samfunnet. De er for lite opptatt av hva samfunnet har bruk for og hvordan de kan være til nytte for samfunnet.

Ragnhild Sohlberg har ingenting imot forskning, tvert imot, hun har selv i mange år drevet med forskning, blant annet for Rand Corporation i USA. I syv år var Pentagon viktigste oppdragsgiver for forskningsarbeidet hennes. Det er ikke forskningen hun vil til livs: – Grunnforskning er nødvendig, men på ett eller annet tidspunkt må det komme noe anvendt og konkret ut av det, mener hun. Selv synes hun at nettopp det å få forske og siden vise at det hun har forsket på kan ha en praktisk betydning for andre mennesker, er det mest fascinerende.

Ragnhild Sohlberg dro til USA i 1969, 31 år gammel og alene med sine to barn. Planen var å studere bedriftsøkonomi.

Etter bare et par forelesninger i sosialøkonomi, skjønte jeg at dette var faget for meg. Jeg gikk rett ned til administrasjonen på University of Wisconsin og ba om å få bytte over til sosialøkonomi. Det har jeg aldri angret på. Sosialøkonomi er et samfunnsfag med utrolig stor bredde og muligheter. Sammenlignet med det blir bedriftsøkonomi fort kjedelig, sier Sohlberg.

Hun har imidlertid fylt inn med bedriftsøkonomi etter hvert. Og ikke bare det – det er tydelig at hun virkelig boltret seg i studier når hun først startet: Samfunnsvitenskap og historie spesielt konsentrert om Afrika og Midt-Østen, sosiologi, engelsk litteratur, tysk og matematikk har hun også vært innom. Dessuten kjørte hun hardt på økonometri i forhold til det som var vanlig.

En god sosialøkonom er en god økonometriker. Denne holdningen mener Ragnhild Sohlberg preger det norske sosialøkonomimiljøet: – Sosialøkonomi er mye, mye mer enn økonometri. Vi må huske på at sosialøkonomi er et samfunnsfag og ikke bare matematikk. Menneskelige elementer og kulturforskjeller

er eksempler på aspekter som det legges alt for liten vekt på.

Sohlberg etterlyser større valgfrihet i det norske studieopplegget for sosialøkonomi – spesielt de første årene. Studiet må mykes opp slik at det ikke skremmer bort folk. Det utdannes idag færre sosialøkonomer enn det er behov for. Det må ikke bare undervises i økonometri og store modeller. Det er mange andre sider av sosialøkonomien som er nyttige for samfunnet. Sosialøkonomien må gi bredere innsikt i samfunnet enn det gjør idag.

– Da jeg var ferdig med B.A., begynte det å bli virkelig moro. Fordi jeg hadde kjørt et sterkt aksellerert opplegg og fått gode karakterer, fikk jeg anledning til å gå rett over på Ph.D. studiet. Men jeg måtte bakke ut. Jeg så at økonomien ikke ville holde. Jeg hadde emigrert til USA og fikk ingen støtte fra Norge – ikke engang barnetrygd. Jeg finansierte studiene ved lån og stipendier i USA og ved å undervise på Universitetet. Gode karakterer var ikke bare hyggelig, det var en ren nødvendighet for å greie meg økonomisk, forteller Sohlberg.

Men da hun hadde tatt

Ragnhild Solberg

M.A. syntes lederen for fakultetet at det var synd at hun ble nødt til å kutte ut videre studier på grunn av økonomien. Han foreslo at hun skulle dra til California hvor hun kunne fullføre doktorstudiet ved å jobbe med forskningsarbeid samtidig.

– Jeg snakket med døtrene mine og vi ble enige om å dra til California. Vi pakket bilen, tok med pianoet og dro av gårde, sier Sohlberg.

I California begynte hun på Rand Graduate School og tok sin Ph.D. i Public Policy Analysis. Dette er et tverrfaglig studium. Det tar sikte på å utdanne mennesker som kan koordinere kunnskap fra forskjellige fagretninger og skjønnere hva eksperter innen ulike vitenskaper kommer fram til. De var åtte stykker på samme kullet som tok dette doktorstudiet og ikke to hadde samme utdannelse fra før. Gruppen besto blant annet av en matematiker, en historiker, en ingeniør og en jurist foruten sosialøkonomen Sohlberg.

Hele tiden mens hun holdt på med doktorstudiet, drev hun med oppdragsforskning. Pentagon var hennes viktigste oppdragsgiver. Sohlbergs forsk-

ningsarbeid har i stor grad konsentrert seg om utnyttelse av menneskelige ressurser og planlegging innen forsvaret. Doktoravhandlingen hennes var også basert på dette tema. Men doktoravhandlingen måtte ikke bare tilfredsstille akademiske kriterier. Ett av formålene med det tverrfaglige studiet var nettopp å sette kandidatene i stand til å gjøre ekspertarbeid tilgjengelig for utenforstående. Avhandlingen måtte derfor samtidig med å oppfylle de akademiske krav, oppfylle brukerens krav og behov.

– Det var morsomt å være norsk i det sosialøkonomiske miljøet i USA. De hadde stor respekt for norske sosialøkonomer som Frisch, Haavelmo og Leif Johansen. Statistisk Sentralbyrå og det norske arbeidet med oppbyggingen av nasjonalregnskapet var kjent. Spesielt innen økonomi og kvantitativ analyse hadde de norske sosialøkonomene en høy stjerne.

– Vi har topp fagfolk innen norsk sosialøkonomi, men de må lære seg å snakke økonomi med andre enn sosialøkonomer. Skal de norske sosialøkonomene få markedsført seg selv, må de lære seg å snakke norsk i tillegg til fagspråket. Det er ingen tvil om at de norske sosialøkonomene har mye å gi. Men de kan ikke vente at brukeren skal sette seg inn i deres terminologi.

– Det vil bli stadig viktigere for sosialøkonomene å markedsføre seg. De små årskullene kommer snart i universitetsalderen. Det kommer til å bli en kamp om både studenter, og midler til forskning og undervisning i årene fremover. De som tror at det blir lett-vint å skaffe seg ekstra forskningsmidler, tar feil. I denne situasjonen vil det bli enda viktigere for sosialøkonomene å vise utad at det de gjør er nyttig for

norsk næringsliv og resten av det norske samfunn.

– Dette krever at de må selge sitt fag. De må sette seg inn i mottakerapparatets behov og i større grad drive med oppdragsforskning. Det betyr ikke at de skal oppgi grunnforskningen. Men skal vitenskapen komme samfunnet til nytte en eller annen gang må det komme noe ut av grunnforskningen. Man kan ikke vente at folk skal synes grunnforskning er fantastisk så lenge de ikke ser at det kommer noe ut av den. På den annen side er det klart at man kan gå for langt den andre veien også ved å legge alt for stor vekt på oppdragsforskning. Man må få til en balansegang her. Hovedpoenget er at de norske sosialøkonomene viser alt for dårlig at de er matnyttige.

Da Sohlberg var ferdig med sin doktoravhandling jobbet hun tre år som professor på Naval Postgraduate School i California. Deretter hadde hun ett år som gjesteforsker ved Forsvarets forskningsanstalt i Stockholm og så kom hun endelig tilbake til Norge. Her i Norge har hun jobbet et par år hos NEBB, et halvt års tid for NTNf og siden mars 1985 har hun jobbet hos Norsk Hydro. Først med strategisk planlegging i Olje- og gassgruppen. Nå er hun administrasjonsdirektør i Olje- og gassgruppen.

– Etter at jeg kom tilbake til Norge for 4 år siden har jeg jobbet mye i næringslivet med forskning. Fra næringslivets synsvinkel er Sosialøkonomisk institutt ganske anonymt. De må åpne Universitetet. Det ligger jo midt i hovedstaden og skulle ha alle muligheter til å få spredd sine ideer videre. Sosialøkonomene og andre samfunnsvitere må la resten av samfunnet få glede av den kunnskap og kompetanse de sitter inne med. Vi sosialøkonomer her hos

Norsk Hydro ble ikke først og fremst ansatt fordi vi er sosialøkonomer. Det er på grunn av andre ting vi fikk jobb her. Sosialøkonomene har ikke klart å markedsføre seg overfor bedrifter som for eksempel Norsk Hydro. Jeg jobbet to år hos NEBB. Da jeg hadde vært der ett år, skjønte jeg at de trodde jeg var siviløkonom.

I løpet av sine tolv år i USA var Sohlberg hjemme på ferie en gang – sommeren 1973. Utover det hadde hun to ukers ferie i løpet av de tolv årene: – Jeg brukte all min tid på studier og barna. Når jeg ser tilbake skjønner jeg ikke hvordan jeg kom gjennom det. Men jeg var voksen og målbevisst. Jeg syntes det var moro å studere. En ny verden åpnet seg for meg.

Men Ragnhild Sohlberg har et lite spark til Sosialøkonomenes Forening. Hun synes de behandler sosialøkonomer med utdannelse fra utlandet dårlig. Først hadde hun problemer med å få medlemskap. Problemet ble løst ved at hun tok kontakt med Leif Johansen og han ordnet opp.

– I jubileumsboken var medlemmer med utdannelse fra utlandet ekskludert. Bare de med norsk utdannelse fikk sine navn i den. Jeg synes dette uttrykker en skikkelig norsk «viller-best» mentalitet og er litt irritert.

Sohlberg har undervist mye og hun liker det. I USA drev hun med etterutdanning av stabsoffiserer – fra majorer og oppover til generaler og admiraler – fra 45 forskjellige land og i alderen 30 til 60 år.

– Jeg måtte undervise på en veldig konsentrert måte. Elevene var voksne og skulle på kort tid lære verdien av sosialøkonomien og dens begrensinger. De skulle lære ut av sosialøkonomien det de selv hadde bruk for på veldig kort tid. Jeg underviste dem i sosial-

økonomi, statistikk og «policy analysis». Hovedpoenget var å få ned språkbarrierene. Jeg kjører nå omtrent samme opplegg for stabsskolene i Norge.

– Jeg har prøvd å få norske sosialøkonomer med på et slikt opplegg. Markedet er enormt for denne type undervisning. Etterspørselen er mye større enn det jeg kan dekke. Det er mye å lære av et slikt opplegg for den som underviser også. Man må lære seg pedagogikk, hva i sosialøkonomien en beslutningstaker trenger å vite og hvilket vokabular som må brukes for å kunne eksportere ideene til andre enn sosialøkonomer, sier Sohlberg.

– Sosialøkonomen er satt i vanry fordi alt for mange har gått ut alt for akademisk med sine ideer. De har gjort akademisk til et skjellsord. Sosialøkonomene må få beina ned på jorda – i alle fall noen av dem – slik at vi i større grad kan få satt ideene i bruk i samfunnet. Ved å henvende seg til andre grupper kan man lære mye selv også. Man får tilbakemelding om hvilke behov samfunnet har og blir ikke bare sittende i sin egen isolerte tilværelse. Sosialøkonomene må være opptatt av hvilke behov de kan være med på å tilfredsstille. Gjør de ikke det, blir de ikke mer opptatt av resultatorientering – vil ikke situasjonen for sosialøkonomene bli særlig lys fremover. Kampen om forskningsmidler vil vinnes av de som greier å vise at de er til nytte for resten av samfunnet.

The Science of Common Sense var undertittelen på en av grunnbøkene til Ragnhild Sohlberg. Det er det hun vil at sosialøkonomien skal være.

– Behovet for sosialøkonomi er enormt. Det blir hele tiden tatt beslutninger som har med ressursallokering å gjøre. Sosialøkonomene må tenke på hva and-

re trenger. Brukerpotensialet er svært stort. Ta for eksempel bare offentlig sektor. Alle som driver med planlegging innenfor offentlig sektor skulle kjenne de økonomiske grunnprinsipper og vite noe om hvordan

de skal behandle usikkerhet.

– Se på den tekniske utviklingen. Så snart det kommer en nyvinning kaster alle seg over den. Prosessen går raskt. Men nye tenkemåter derimot tar det flere

hundre år å få forståelse for. Og hvem sin skyld er det? – Jo, de som sitter og ser på at ideene kan brukes uten å si fra – samfunnsvitere som tviholder på sin kunnskap. Nye måter å tenke på må komme ut. Sosialøkono-

mene må ut å bryne seg. De må teste seg mot andre. Er de redde eller føler de seg for fine? spør Ragnhild Sohlberg.

Artikkelsamling

I samarbeid med studenter og lærere ved Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo har Sosialøkonomenes Forening laget en artikkelsamling basert på utvalgte artikler fra tidsskriftet Sosialøkonomen fra 1970 til idag. Forfatterne har vederlagsfritt stilt sine artikler til disposisjon til dette formål.

Leif Johansen:

Regionaløkonomiske problemer belyst ved lineær programmeringsteori.

Tore Lindholt:

Economic-base teorien og regionale multiplikator-modeller.

Per Meinich:

Pengepolitiske reservekrav eller utlansrelasjon.

Leif Johansen:

Prognoser i samfunnsmessig sammenheng.

Ingemar Ståhl:

Er bolig mangelen et prisspørsmål eller et sosialt problem?

Gunnar Bramness:

Et velferdsteoretisk grunnlag for cost-benefit-analysen.

Asbjørn Rødseth:

Makroøkonomisk politikk i eit lite land.

Michael Hoel:

Norges konjunktur- og valutapolitikk.

Jørgen Aasness:

Subsidiering av matvarer og inntektsutjamning.

Bokanmeldelse: K. O. Moene

Edmond Malinvaud: «The Theory of Unemployment Reconsidered»

Asbjørn Rødseth:

Nyare teori om stabiliseringspolitikk i opne økonomiar.

Erik Biørn:

Kan den senere tids konsum-utvikling forklares ved hjelp av økonomisk teori?

Vi tror at samlingen kan ha interesse for økonomistudenter også andre steder i landet. Interesserte kan henvende seg til sekretariatet pr. brev eller telefon.

ARTIKLER FRA SOSIALØKONOMEN

176 sider, pris kr. 65,- + porto

Mer enn 10 hefter, fraktfritt

Rolf Jens Brunstad:

Phillipskurven i 70-åra: Myte eller realitet?

Karl Ove Moene:

Klassisk eller Keynesiansk arbeidsløshet?

Bjørn S. Brochmann:

Virkninger på lang sikt av statsstøtte til fiskeriene.

Petter Jakob Bjerve:

Kva hendte i Norge i 1970-åra konjunkturpolitisk?

Kåre P. Hagen:

Inflasjon, skatt og prisvridning mellom konsum og investeringer i produksjonskapital.

Jon Strand:

Verdsetting av miljøgoder i teori og praksis.

Asbjørn Rødseth:

Inflasjon i opne økonomiar.

Michael Hoel:

Hva er det som sikrer sysselsettingen? Har vi råd til å tjene så mye?

Tore Eriksen og Jan Fredrik Qvigstad:

FINMOD – en finanspolitisk modell.

Gunnar Bramness:

Om prissetting av offentlige tjenester.

Knut Moum:

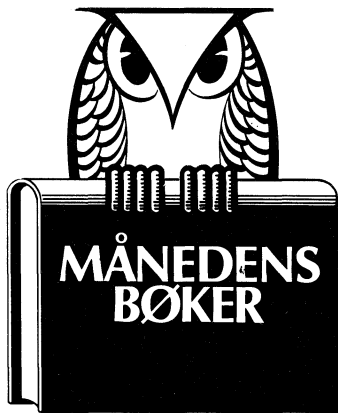
Kina i 1980-årene. Del I.

Knut Moum:

Kina i 1980-årene. Del II.

Tor Hersoug:

Skattetrykk og progressivitet de siste 25 år

KNUT SYDSÆTER:

Matematisk analyse. Bind 1. 5. utgåve, Universitetsforlaget 1987. 657 s. Kr. 256,-.

Sydsæter si innføringsbok i matematikk er vel den læreboka i faget som utan samanlikning har vore mest nytta av økonomar her i landet. 4. utgåve kom for nesten 10 år siden¹⁾, og etter den tid har det skjedd ein god del både med økonomifaget, økonomiutdanninga og reint produksjonsteknisk når det gjeld bøker. Dette ber den nye utgåva preg av. Samstundes har vel forfattere som andre lærebokforfattare søkt å bake inn i den ny utgåva synspunkt som har kome fram om tidlegare utgåver frå studentar og kollegaer. Alt i alt er det då og tale om store endringar i høve til tidlegare utgåver.

For det første er sidetalet utvida med nesten 50 %. For det andre har forfattere prøvd å legge boka slik opp at ho skal kunne nyttast av studentar med nokså forskjellige forkunnskapar. På den eine sida har ein dei som berre har eitt år matematikk frå den vidaregåande skulen. Mange av desse (og også andre) har tileigna seg forkunnskapane for nokså lenge sidan og har derfor normalt gløymt det meste. Desse vil nok ha ein tung

veg framfor seg sjøl i tilfelle dei berre skal ha det forfattere kaller eit minikurs som etter det eg forstår svarar til matematikk-kurset for dei som skal ta grunnfag eller mellomfag i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo. Eit Appendix for dei som «har gløymt alt» gjer det nok noko lettare, men det verkar for summarisk og for lite omfattande til å kunne tene som fullgodt grunnlag for dei med mangelfulle forkunnskapar.

På den andre sida har ein dei studentane som skal ta hovudfag eller som skal endå lenger. Dei vil nok finne at boka ikkje går langt nok, endå om desse er tilgodesett med særleg vanskelege øvingsoppgåver, eit appendix og ein del stoff elles. Forfattere har gjort det einaste som er mogeleg dersom ein ikkje skal skreddarsy ei innføringsbok for ei bestemt gruppe økonomistudentar: Han har tatt midt på treet og så femna så langt til begge sider som det har vore mogeleg utan å sprengje alle rimelege rammer for omfanget av boka.

For det tredje er det nytta ein heilt ny lay-out og det er nytta ein pedagogisk farge i figurane og i samband med utheving av viktig stoff (reglar, setningar, oppsummeringar og bevis).

For det fjerde er det nytta eit databasert system for matematisk sats. Dette er truleg viktigaste forklaringa på at ei såvidt stor og velutstyrt bok ikkje er dyrare enn som faktisk er tilfelle. Reint produksjonsteknisk står ein her truleg ved byrjinga av ei utvikling som langt på veg kan revolusjonere produksjonen av setteteknisk vanskelege bøker så som lærebøker i matematikk, statistikk og matematisk økonomi.

For det femte er det langt fleire døme og øvingsoppgåver enn i tidlegare utgåver. Mange av desse er henta frå økonomiske mo-

dellar og problemstillingar. (Jfr. seinare.) Mi røynsle er at øvingsoppgåver er særleg viktige for aktiv bruk av lærebøker og tileigning av vanskeleg stoff. Særleg viktig er dette for studentar som ikkje har høve til (eller av andre grunnar ikkje vil/kan) følgje førelesingar.

For det sjette er det tatt inn rettleiing i bruk av kalkulator i samband med dei delar av stoffet der slike vanlegvis med fordel kan nyttast, saman med døme og øvingsoppgåver der kalkulator lettast utrekningane. Eg er av dei som meiner at ein må opne for alle tekniske hjelpemiddel av dette slaget i staden for å innta ein forsvarsposisjon. Difor ser eg dette som ein klar styrke ved boka.

Det er eit sentralt trekk ved den nye utgåva at stoffet, både ved døme, oppgåver og på annan måte er lagt nær opp til sentralt økonomisk analysestoff. Dette er eit trekk som også går att ved andre lærebøker i matematikk for økonomar av nyare dato. Det har såleis vore ei utvikling i retning av at lærebøker i matematikk for økonomar liknar meir og meir lærebøker i matematisk økonomi. På den andre sida er det vel mange som meiner at lærebøker i økonomisk teori meir og meir liknar lærebøker i matematikk for økonomar. I denne samanhengen er det naturleg å stille fleire spørsmål, m.a. følgjande: Går det her mot ein konvergens, slik at det faktisk blir så små skilnadar at dei kan nyttast om kvarandre på begge område? I så fall; er dette ei uheldig utvikling? Mitt svar på det første er nei og det har samanheng med at eg trur dei fleste vil svare positivt på det siste. Eg trur ikkje det er mogeleg å lære særleg matematikk via økonomi og heller ikkje særleg mykje økonomi via matematikk. Det er med matematikk som med kalkulatorar og anna tilsvaran-

de rekneutstyr at det er viktige hjelpemiddel (mellom anna) i økonomiske fag. Men hjelpemidla må brukast rett; ein må vite kva ein brukar dei på.

Det som etter mi meining ville vere ein idealsituasjon var at studentane når dei tok til på økonomifaget ikkje berre kunne dei generelle matematiske metodane som blir nytta i økonomi, men at dei også var godt inne i bruken av dei i akkurat dei samanhengane dei blir nytta i økonomifaget: At dei t.d. ikkje berre kunne derivere, men at dei og visste i kva for samanhengar derivasjon var viktig i økonomifaget (eller i alle høve hadde sentrale døme på dette); At dei ikkje berre kjende reglane for elastisitetsrekning, men at dei og kjende til bruken av elastisitetar i faget; At dei ikkje berre kunne løyse likningar med fleire ukjende, men at dei kunne gjere det i samband med t.d. Keynes-modellar og kryssløp; At dei ikkje berre lærde metodar for å finne maksimum eller minimum av ein funksjon under sidevilkår, men at dei og kunne gjere det i samband med t.d. problemstillingar innan produksjons- og konsumentteorien: At dei ikkje berre lærde differensialrekning, men at dei kunne nytte denne rekninga i samband med økonomiske relasjonar, t.d. ein Keynesmodell o.s.b.

Dersom ein i undervisninga i økonomi kunne gå ut frå at studentane kunne dette, kunne ein (for å uttrykke det noko fagarrogant) nytte førelesingane til viktigare ting. Om studentane t.d. kunne løyse ein Keynes-modell på tilvekstform slik som i Eksempel 4 i avsnitt 8.5, slapp ein å nytte tid på det og kunne i staden nytte meir tid på det grunnlaget ein har for dei ulike relasjonane. D.v.s. nasjonalrekneskap, konsumentetterspurnad, etterspurnad etter ny realkapital, penge-

¹⁾ 4. utgåve vart anmeldt av meg i Sosialøkonomen nr. 3 1979.

etterspurnad, korleis produktmarknaden verkar, korleis arbeidsmarknaden verkar, korleis samspelet er mellom arbeidsmarknad og produktmarknad o.s.b. Det er i *dette* stoffet økonomane har sitt komparative fortrinn overfor matematikarane. Ein kan seie at grensa mellom økonomi og matematikk i det dømet som er nemnt ovanfor går ved løysinga av modellen. I andre tilfelle er nok grenseoppgangen vanskelegare. Likevel gjeld det nokså generelt at det ikkje er i bruken av matematikken økonomane har noko å fare med: Det

er i *grunnlaget* for dei matematiske uttrykka ein nyttar og i *tolkinga* av dei matematiske utleiingane som blir gjorde.

Eg kunne difor godt tenkje meg at ein gjekk monaleg lenger enn det forfatta- ren har gjort i boka i retning av å sentrere stoffet omkring konkrete døme på bruk av matematikk i økonomifaget. Det følgjer og av denne vurderinga at dei endringane som er gjorde frå tidlegare utgåver i så måte har styrka boka.

Alt i alt kan min konklusjon ikkje bli annan enn at dette er ei svært god lærebok i

matematikk for økonomer. Dei fleste vil vel også ha stor nytte av å ha ei slik lærebok som oppslagsbok. Bruken av matematikk i faget blir neppe mindre framover og det vil difor vere ein føresetnad for å kunne halde seg ajour at ein held sine matematikk- kunnskapar ved like og at ein kan slå opp i kjelder som ein kjenner frå før når ein står fast.

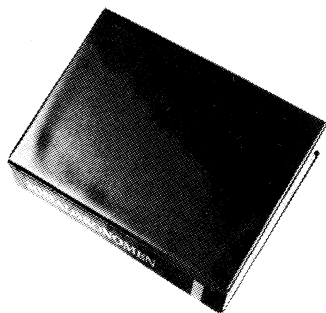
Den einaste innvendinga eg har er at ein del av figurane kunne ha vore større. Dette gjeld t.d. 5.13. og 5.14. Isolert sett inneber farge- bruk at det ikkje er behov

for så store figurar. Men blir dei for små kan det bli problem med nøyaktigheten, slik tilfellet er med dei to nemnde figurane. For dei som er svært ustø i stoffet, og det er nok dei fleste i byrjinga, kan det vere problem med å skjønne kva figurane gir uttrykk for. Dei som veit det frå før har sjølv sagt ikkje vanskar med dette, men det er då heller ikkje dei boka er mynta på.

Vidar Ringstad

SAMLER DU PÅ SOSIALØKONOMEN

På oppfordring har vi fått laget en flott samleperm i sort og gull til tidsskriftet. Det er plass til en hel årgang – og bladene settes enkelt inn med klips. Så vet du hvor du har dem.

Prisen er rimelig, kr. 40,- for 1 perm, eller 37,50 pr. stk. for 2 eller flere, inkl. porto, uten postoppkrav. Vi sender med postgiro innbetalingskort.

TIL SOSIALØKONOMENES FORENING

Storgt. 26, 0184 OSLO 1

Send meg _____ stk. samleperm.

Navn _____

Adresse _____

Rentefradrag, boligskatt og boligmarked – noen kommentarer rundt «Skattemeldingen»

Skattefordelen ved boliginvesteringer innebærer en subsidiering av slike investeringer i forhold til finansielle plasseringer. Det nåværende system for boligbeskatning kan neppe sies å ha en ønskelig fordelingsmessig profil. Innføring av rentetak eller andre ordninger som bare gjelder muligheten til å trekke fra gjeldsrenter, vil verken løse fordelings- eller allokeringsproblemer ved det nåværende systemet.

Overgang til mer bruttoskatt vrir beskatningen bort fra

AV
KNUT MOUM

St.meld. nr. 35 (1986–67), reformer i personbeskatningen skisserer forslag til skattereformer som tar sikte på å gi både et bedre og et mer rettferdig skattesystem. Denne kommentaren innskrenker seg til å se på de delene av skattemeldingen som omhandler punkter av særlig betydning for boligmarkedet, det vil si reglene for beskatning av kapitalinntekter og formue.

Hovedregelen i det norske skattesystemet er at det svares skatt til staten av formue og inntekt. Enhver fordel vunnet ved eiendom og kapital regnes som inntekt. Formue skal som hovedregel verdsettes til antatt salgsverdi. Likningsverdien av boligeiendommer kan likevel settes lavere enn denne. For eiendom som for en vesentlig del benyttes av eieren som egen bolig, settes nettoinntekten pt. til 2,5 % av eiendommens likningsverdi. Det gis ikke særskilt fradrag for utgifter til drift og vedlikehold, eller for avskrivninger.

Den årlige skattefordelen av å investere H kroner i egen bolig kan uttrykkes som

$$(1) TI(Y) - TI(Y + (aA - r)H) + TF(W) - TF(W - H(I - A))$$

der Y og W er henholdsvis inntekt og formue dersom investeringen ikke hadde blitt foretatt, r er (den nominelle) avkastningsraten på alternative plasseringer, a er beregnet inntekt av egen bolig som andel av likningsverdien og A er likningsverdien som andel av markedsverdien. TI og TF er henholdsvis inntekts- og formuesskattefunksjonen. I Norge er for tiden A klart mindre enn 1 (sannsynligvis i størrelsesorden 20 – 25%). Videre er A klart mindre enn r. Ved å flytte sin formue over i egen bolig vil en følgelig redusere både formueskatten og

kapitalinntekt og over på arbeidsinntekt. Skattemeldingens forsvar for dette innebærer at en igjen må øke nettoskattene når inflasjonen blir tilstrekkelig lav.

En reform med økt bruttoskatt og flat nettoskatt utover en bestemt grense vil trolig redusere de fordelingsmessige skjevhetene i sytemet og gi en bedre utnyttelse av boligkapitalen. Allokeringsproblemene har nesten druknet i den oppmerksomheten fordelingsmessige problemstillinger har fått.

inntektsskatten, i den grad en faktisk betaler skatt i utgangspunktet. Den løpende skattefordelen må veies opp mot eventuell skatt ved anvendelse av boligen. Etter nåværende regler påløper det ingen slik skatt, dersom en har bodd i boligen minst ett av de siste to årene før avhendelsen.

Skattefordelen ved boliginvesteringer innebærer en subsidiering av slike investeringer i forhold til finansielle plasseringer. (Dette subsidieelementet finner en også igjen ved investering i andre varige forbruksgoder, fordi avkastningen av slike ikke beskattes.) En må gå ut fra at den tildels betydelige subsidieringen av bolig gjennom skattesystemet har betydning for størrelsen på boliginvesteringene, og dermed på størrelsen av og sammensetningen på landets samlede beholdning av realkapital.

Progressiviteten i skattesystemet innebærer at skattefordelen ved en gitt boliginvestering er en ikke-avtakende funksjon av inntekt og formue. Den nåværende utformingen av regelverket kan derfor neppe sies å ha en ønskelig fordelingsmessig profil.

Det følger av relasjonen (1) over at en kan få til en skattemessig likestilling mellom plassering i egen bolig og andre finansielle plasseringer dersom en setter $A = 1$ og $a = r$. Ved å la likningstaksten på bolig følge markedsverdien og den institusjonelt fastlagte avkastningsparameteren å følge alternativavkastningsraten r er det med andre ord mulig å fjerne (eller eventuelt redusere) den skattemessige særbehandlingen av bolig for alle skatteyttere – uavhengig av inntekt, formue og marginalskattesats. (Tilsvarende kan en i prinsippet redusere eller fjerne skattefordelen ved plassering i annen konsumkapital ved å beregne en passende avkastning på slik kapital.) Denne muligheten erkjennes også i meldingen, men avvises med henvisning til at a) inflasjonen rammer ulike former for investering ulikt og b) det er vanskelig å fastsette avkastningen på konsumkapital.

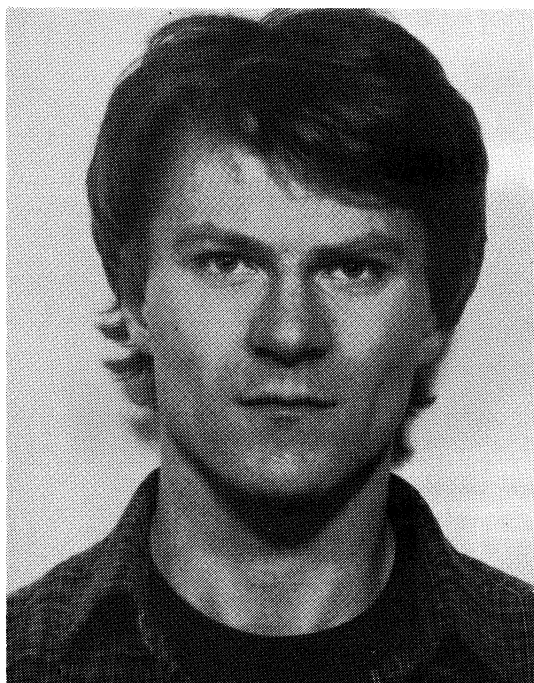
I det minste når det gjelder bolig, synes jeg meldin-

gens argumentasjon på dette punktet er vel rask. Den samlede avkastningen av å investere i egen bolig er lik kapitalgevinsten pluss verdien av de tjenester boligen yter korrigert for driftsutgifter m.m. Det er vanskelig å godta at denne avkastningen i det lange løp vil utvikle seg forskjellig fra avkastningen på alternative plasseringer av formue (korrigert for eventuell usikkerhet), med mindre offentlig sektor systematisk griper inn i markedene. Alternativ avkastningen gir derfor et i det minste grovt mål på den samlede avkastningen ved å sitte med bolig. Når det gjelder skattemessig likebehandling av ulike formuепlasseringer skaper inflasjonen bare problemer i den grad en ikke greier å være konsistent med hensyn til valg av nominell eller reell avkastning som grunnlag for beskatningen.

Det er likevel klart at det i praksis vil være problemer forbundet med en nøyaktig versetting, men disse problemene er neppe større enn at de ville fortjent en sammenligning med problemene og ulempene forbundet med å skille mellom næring og person for personlig næringsdrivende.

Alternativer

Hovedalternativet til å gjøre noe grunnleggende med beskatningen av avkastningen på konsumkapital i sin alminnelighet og bolig i særdeleshet er naturligvis å endre reglene for beskatning av finansinntekter. Meldingen diskuterer to hovedmodeller for en slik endring; fradrag i skatten for en fast prosent av renteutgiftene og en forskyvning fra beskatning av nettoinntekt i retning av økt beskatning av «brutto»inntekt. Til den første metoden bemerkes det at den har den positive egenskapen at verdien av fradraget for renter er uavhengig av inntekt. Når modellen mellom linjene likevel avvises som lite hensiktsmessig, henger det sammen med to forhold. For det første er den nevnte positive egenskapen også til stede i den andre modellen. For det andre innebærer modellen en asymmetrisk behandling av renteinntekter og renteutgifter. Dette kan innby til rent skattemotiverte

Knut Moum er cand. oec. fra 1978. Han er nå forsker i økonomisk analysegruppe i Statistisk Sentralbyrå.

disposisjoner, for eksempel ved at personer med lave marginalsatter lånefinansierer finansielle plasseringer.

Det er i denne sammenheng verdt å legge merke til at skattefordelen ved å investere i egen bolig ikke er avhengig av at en tar opp et lån i forbindelse med boliginvesteringen, eller av at boligen er belånt. Når vi ser bort fra krumningen av skattefunksjonen og fra forskjeller mellom låne- og plasseringsrenter er det fra et skattesynspunkt likegyldig om reduksjonen i netto inntekt og formue skyldes en reduksjon i bruttobeløpene eller en økning i fradragene. Av dette følger det umiddelbart at dersom en skal gjøre noe for å redusere skattefordelen ved investeringer i egen bolig, eller gjøre fordelene uavhengig av inntekt og formue, må inngrepet virke uavhengig av hvordan boligen er finansiert. Innføring av rentetak og andre ordninger som bare har betydning for muligheten til å trekke fra gjeldsrenter vil derfor hverken løse fordelings- eller allokeringsproblemer ved det nåværende systemet. Etter en slik reform vil det fortsatt være gunstig å plassere formuen sin i bolig. Folk som må lånefinansiere boliganskaffelsen må imidlertid påta seg en midlertidig kostnad utover det som er tilfellet i dag, og utover det som er nødvendig for de som har formue. Det siste indikerer at rentetak o.l. ikke kan sies å ha spesielt gunstige fordelingsvirkninger.

Den andre reformmodellen som skisseres i meldingen er en økning i skatten på «brutto»inntekten, kombinert med en reduksjon i skatten på nettoinntekten. En slik reform vil redusere skattefordelen ved å plassere formue i egen bolig, fordi den skattemessige verdien av differensen mellom beregnet inntekt av egen bolig og inntekten ved alternative plasseringer vil gå ned ved en reduksjon av satsene for skatt på nettoinntekt. Det er altså reduksjonen i nettoskattene som påvirker skattefordelen ved plassering i egen bolig, og ikke økningen i bruttoskatten. Økningen av bruttoskatten har imidlertid betydning for de samlede fordelingsvirkningene av reformen.

Dersom en legger seg på en helt flat nettoskatt, vil inntektsskattefordelen av en gitt boligplassering bli uavhengig av størrelsen på inntekt og fradrag. En kan imidlertid ikke eliminere inntektsskattefordelen på denne måten, med mindre en setter nettoskattesatsen lik null. En reform av denne typen kan derfor redusere, men ikke eliminere de allokeringmessige skjevhetene som ligger i dagens system. Inntil en gjør noe med formuesskatten eller drastisk øker boligens ligningsverdi, vil imidlertid den samlede skattefordel fortsatt avhenge av formuens størrelse. Selv ikke en helt flat nettoskatt er derfor tilstrekkelig til å gjøre skattefordelen ved plassering i egen bolig uavhengig av økonomisk situasjon.

Et annet aspekt ved denne reformen er at den generelt vil vri beskatningen bort fra kapitalinntekt og over på arbeidsinntekt, i forhold til det som er tilfellet i dagens system. Dette forsvares i meldingen ved å vise til at nåværende system også beskatter den delen av kapitalavkastningen som kan betraktes som en kompensasjon for inflasjonstapet. Skal en holde fast ved denne tankegangen over tid innebærer det imidlertid at en igjen øker nettoskattene når inflasjonstakten blir tilstrekkelig lav. Den som lever får se!

Virkninger av en reform

La oss anta at det blir gjennomført en reform som kombinerer økt «brutto»skatt med en reduksjon i satsene

for nettoskatt på alle inntektstrinn. La oss videre anta at den faktiske utformingen av systemet blir slik at nettoinntekt utover en bestemt grense beskattes med en flat sats. Dette synes å være i overensstemmelse med det systemet de borgerlige samarbeidspartene på Stortinget nå diskuterer (mai 1987). Hva slags virkninger kan overgangen til et slikt system tenkes å ha i boligmarkedet på sikt? La oss se bort fra andre økonomiske faktorer bak tilpasningen i boligmarkedet enn inntekt og brukerpris på bolig. Brukerprisen vil generelt bestå av fire elementer: rentetap, skattefordel, kapitalgevinst og driftsutgifter. Vi ser først på virkningen av endringer i brukerprisen. Anta for argumentasjonens skyld at alle er selveiere. Overgangen til det nye systemet vil innebære en reduksjon i skattefordelen og derved en økning i brukerprisen for alle etterspørrere. Dette vil trekke i retning av at aktørene ideelt sett vil ønske å sitte med en mindre beholdning av boligkapital. På grunn av de tildels store kostnadene som er forbundet med å endre tilpasning, vil de nye ønskene bare gradvis bli realisert. Siden beholdningen av bolig er gitt på kort sikt, og bare endres relativt langsomt over tid, vil realiseringen av ønskene føre til at boligprisen følger en lavere bane over tid enn den ellers ville ha gjort. For å rendyrke poenget kan vi tenke oss at alle boligeiere umiddelbart endret tilpasning. Kan fallet i boligprisene bli så stort at de som under det gamle skattesystemet hadde størst skattefordel og dermed lavest brukerpris ikke fikk endret sin brukerpris? Nei, i så fall ville alle grupper som i utgangspunktet hadde lavere skattefordel faktisk få redusert sin brukerpris, og samlet boligetterspørsel ville øke. Den endringen i skattefordel som følger av reformen vil følgelig føre

til at de som tidligere hadde størst skattefordel og lavest brukerpris (for en bolig av gitt verdi) vil få økt sine brukerpriser, og de med lavest skattefordel under det gamle systemet vil få redusert sine brukerpriser. Slik sett vil reformen bidra til å redusere de fordelingsmessige skjevhetene i det gamle systemet, og gi en bedre utnyttelse av boligkapitalen.

Inntektseffektene av reformen vil imidlertid komplisere bildet noe. Disse vil jo avhenge både av de enkeltes «brutto»inntekt og av deres nettoinntekt. For å si noe om de samlede direkte virkningene i boligmarkedet, må en følgelig enten vite noe om, eller være villig til å gjøre antagelser om fordelingen av arbeids- og kapitalinntekt over befolkningen. Det er vel likevel grunn til å tro at en reform som ikke endrer skatteprovenyet må gi en virkning i tråd med det som er diskutert ovenfor, siden gjennomsnittsinntekten etter skatt vil ligge tilnærmet fast.

Med det empirisk baserte analyseverktøyet som pr. idag er tilgjengelig, er det vanskelig å gi gode svar på spørsmålet om fordelingsvirkningene av skattereformer, særlig når en også skal ta hensyn til virkningene av at aktørene vil endre tilpasning som følge av en reform. Samtidig er det mulig å peke på klare allokeringssmessige skjevheter både i det nåværende systemet og i de alternativene som diskuteres. På denne bakgrunn er det synd at de fordelingsmessige problemstillingene har fått en så stor oppmerksomhet i meldingen at prinsipielt viktige synspunkter på allokeringsproblemene nesten drukner. Eller som en politiker nylig ble referert i Aftenposten. Å gi alle en tilnærmet lik fordel av rentefradragene er også skattemeldingens hovedmål.

Høstkonferansen 1987

- **Søkelyset på boligpolitikken.**

Oslo 29. og 30. september.

Energiøkonomisering og norsk elektrisitetsforsyning – et debattinnlegg

Norsk energiøkonomiseringspolitikk synes å være preget av en stor grad av økonomisk naivitet. Mange enøkinvesteringer i private husholdninger er åpenbart samfunnsøkonomisk ulønnsomme. Likevel subsidieres de. De lave reelle kapitalkostnadene for private hushold-

AV
TERJE HANSEN

Innledning

Oljekrisen i 1974 demonstrerte industrilandenenes sårbarhet med hensyn til kontinuerlig oljeforsyninger fra Midt-Østen. En konsekvens av krisen var en sterk fokusering på energiøkonomiseringsprogrammer i USA, Japan og Vest-Europa. Den sentrale målsettingen i disse programmene var å dempe veksten i energiforbruket for å redusere avhengigheten av importert energi.

Norge vil i overskuelig fremtid være en nettoeksportør av energi. Følgelig er ikke avhengighetsargumentet særlig relevant i norsk sammenheng. Likevel synes energiøkonomisering også å spille en viktig rolle i norsk energi-politikk.

I Norge er elektrisitetsforsyningen sentral når det gjelder den praktiske gjennomføring av energiøkonomisering, og mange engros/distribusjonsverk har spesielle ordninger for å støtte energiøkonomiseringstiltak. Typiske virkemidler som omfattes av slike ordninger er:

- Gratis konsulenttenester for å vurdere mulige energiøkonomiseringstiltak
- Tilskudd og subsidierte lån til investeringer for å redusere energiforbruket

Et karakteristisk trekk ved norsk energiøkonomiseringspolitikk er at økonomiske kriterier i praksis synes å tillegges liten vekt. Dette er bakgrunnen for denne artikkelen.

For å avgrense problemstillingen vil jeg i denne artikkelen begrense meg til energiøkonomisering i private husholdninger, som representerer ca. 1/3 av det totale kraftforbruket i Norge. Resonnementene kan imidlertid også anvendes på andre forbrukskategorier.

I det følgende vil jeg bruke betegnelsen enøk som forkortelse for energiøkonomisering.

Prising av elektrisk kraft

Først noen ord om prising av elektrisk kraft.

Leveranser av elektrisk kraft til private husholdninger skjer i hovedsak i regi av den kommunale elektrisitetsfor-

ninger vil tendere til overinvesteringer i enøk. Den manglende økonomiske kontroll som karakteriserer enøk-sektoren kan medføre en gigantisk sløsing med ressurser.

syning. Den kommunale elektrisitetsforsyning priser elektrisk kraft slik at den får inndekket sine utgifter. I utgiftsbegrepet inngår blant annet:

- Driftsutgifter
- Utgifter til innkjøp av kraft
- Renter og avdrag på lån
- Egenfinansiering ved investeringer

Prissettingen i den kommunale elektrisitetsforsyning har således liten sammenheng med det man normalt legger i begrepet produksjonskostnader.

Dersom den kommunale elektrisitetsforsyning i hovedsak er basert på egenprodusert kraft fra eldre kraftverk og på statskraft vil prisen ble relativt lav. Har man derimot et sterkt innslag av kraft fra nylig gjennomførte utbyggingsprosjekter vil renter og avdrag på lån være betydelig og følgelig vil kraftprisen være høy. Vi observerer derfor tildels betydelige regionale variasjoner i kraftprisen i Norge på grunn av variasjoner i sammensetningen av kraftinndekningen.

Det vanligst forekommende prissystem for kraft til private husholdninger består av et fast ledd og et variabelt ledd som er en funksjon av energiforbruket. I tillegg betaler forbruker elektrisitetsavgift og merverdiavgift. Merverdiavgiften varierer noe fra verk til verk og utgjør i gjennomsnitt 20%. I det følgende har vi for enkelthets skyld antatt at den er 20%.

Årskostnaden for en leveranse på W kwh blir følgelig:

$$\text{årskostnad} = (k + w \cdot (p + e)) \cdot 1,2$$

der

k er fastavgiften

p er kwh prisen, og

e er elektrisitetsavgiften

Samfunnsøkonomisk begrunnelse for energiøkonomisering

Den samfunnsøkonomiske begrunnelse for energiøkonomisering har tradisjonelt vært at forbrukerne stilles ovenfor lavere priser enn det ny kraft koster. Grunnen til at slike differanser oppstår er blant annet det prissettingsprinsipp som den kommunale kraftforsyning følger.

En mulig løsning på dette problemet ville være å øke pris til forbruker til det det koster å fremskaffe ny kraft, for eksempel ved å øke elektrisitetsavgiften.*

En vesentlig økning av elektrisitetsavgiften er sannsynligvis politisk vanskelig gjennomførbart. Man vil altså måtte leve med et prissystem som i store deler av landet priser kraft til under det det koster å fremskaffe ny kraft. For å stimulere til samfunnsøkonomisk lønnsomme enøk-investeringer, vil derfor enkelte hevde at man må subsidiere enøkinvesteringer slik at samfunnsøkonomisk lønnsomme enøkinvesteringer blir privatøkonomisk lønnsomme.

Enøkordninger i form av subsidiering av enøkinvesteringer har således sin begrunnelse i at vi ikke har et marked for kraft som fungerer. Hvis forbrukerne hadde betalt det det koster å fremskaffe ny kraft, hadde det vært likegyldig for det offentlige hvor mye kraft man brukte. En konsekvens av denne type resonnementer er at det i prinsippet er likegyldig for det offentlige hvor mye olje vi forbruker til oppvarming siden vi betaler markedspris. Energiøkonomisering i form av redusert oljeforbruk bør altså ikke påkalle større offentlig interesse en reduksjon i forbruket av papir, appelsiner, klær o.l.

Det er min erfaring at energiøkonomisering har blitt et så verdiladet begrep at det er svært vanskelig å nå gjennom med ovennevnte synspunkter, og særlig da i utpreget tekniske miljøer og i naturvernketser.

Samfunnsøkonomisk grensekostnad

NVE foretar regelmessige beregninger av samfunnsøkonomisk grensekostnad, altså det ny kraft koster levert til forbruker. Disse beregningene har hittil vært basert på følgende forutsetninger:

Terje Hansen er professor i bedriftsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

Fordi private husholdninger har lave reelle kapitalkostnader kunne en slik politikk lede til overinvestering i enøktiltak. Mer om dette senere.

- 7% realrente på investeringer
- 40 års levetid for kraftverkene
- 10% investeringsavgift på investeringer
- 4-5 000 brukstimer pr. år.

Regjeringen har i «Energimeldingen» (St. meld. nr. 38 1986/87) drøftet hvilken kalkulasjonsrente og økonomisk levetid for kraftverk som bør benyttes i kraftforsyningen. Man konkluderer at 40 års levetid fortsatt bør benyttes og at 7% kalkulasjonsrente bør benyttes ved investeringskalkyler. Jeg har derfor i det følgende lagt til grunn 7% realrente og 40 års levetid.

Samfunnsøkonomisk grensekostnad vil selvfølgelig variere fra sted til sted blant annet på grunn av variasjon i overføringsavstander og den geografiske konsentrasjonen av forbrukerne. For illustrasjonens skyld skal vi anta at de beregninger NVE gjør av samfunnsøkonomisk grensekostnad er representative for Oslo og Bergensområdet.

Dersom prisen på elektrisk kraft ligger under samfunnsøkonomisk grensekostnad vil økonomer hevde at forbrukerne får feile prissignaler når de skal vurdere verdien av energiøkonomiseringstiltak og derfor oppstår behovet for enøkordninger.

I januar 1986-kroner er samfunnsøkonomisk grensekostnad eksklusive merverdiavgift til private husholdninger anslått til 33,6 øre pr. kwh. Dette svarer til 37,6 øre pr. kwh i juli 1987-kroner (altså 1987 kroner).

Samfunnsøkonomisk grensekostnad inkluderer investeringsavgift med 10%. Private husholdninger betaler ikke investeringsavgift på sine investeringer. Vi må derfor eliminere investeringsavgift fra kostnadsanslaget. Eksklusive investeringsavgift blir følgelig samfunnsøkonomisk grensekostnad i 1987-kroner anslagsvis 34,5 øre pr. kwh.*

Sammenhengen mellom pris og samfunnsøkonomisk grensekostnad – Tilfellet Bergen og Oslo Lysverker

Det kan ha interesse å sammenligne det private husholdninger faktisk betaler med samfunnsøkonomisk grensekostnad. Jeg har da antatt at kostnadsanslaget er representativt for Bergen og Oslo. For 1987 utgjør den variable energikostnaden for private husholdninger i Bergen og Oslo henholdsvis 29,1 og 29,2 øre pr. kwh eksklusive merverdiavgift.

I Bergen og Oslo-området er altså differansen mellom samfunnsøkonomisk grensekostnad og den pris private husholdninger betaler vel 5 øre pr. kwh. Det interessante spørsmål er om denne differansen er av en slik størrelsesorden at det er aktuelt å etablere stønadsordninger for å stimulere til enøk-investeringer i private husholdninger.

Før vi tar opp den diskusjonen kan det ha interesse å gå gjennom noen vanlige feil som gjøres ved vurdering av energiøkonomiseringsprogrammer.

Vanlige fallgruver ved vurdering av energiøkonomiseringsprogrammer

Jeg har de seneste 3-4 måneder diskutert enøk med en rekke personer som er ansvarlig for enøkprogrammer. Følgende feilvurderinger synes relativt vanlig:

Jeg har antatt at der er noen mindre kostnadselementer som ikke er belagt med investeringsavgift.

Verdien av redusert oljeforbruk

Når enøkpersonell taler om resultatene av enøkprogrammer taler de om reduksjon i energiforbruket, enten nå dette er i form av elektrisitet, olje eller andre energibærere. Siden olje til oppvarming i Norge i prinsippet er priset til verdensmarkedspris, er det i utgangspunktet ingen offentlig målsetting å redusere oljeforbruket. Man kan kanskje med en viss rett hevde at forbrukerne på sikt kan komme til å gå over fra olje til subsidiert elektrisitet.

Antar vi for eksempel at:

- 50% vil konvertere fra olje til elektrisitet om 10 år
- at enøkinvesteringen om 10 år har en restløpetid på 10 år
- at differansen mellom samfunnsøkonomiske grensekostnad og kraftpris i fremtiden er 5 øre pr. kwh i 1987-kroner
- at kalkulasjonsrenten er 7%

er den maksimalt forsvarlige engangstøtte til slike tiltak:

$$\text{Maksimal engangstøtte} = \frac{1}{1,07^{10}} \cdot 0,5 \sum_{t=1}^{20} \frac{5}{1,07^t} = 9 \text{ øre pr. kwh pr. år.}$$

Beløpet er så ubetydelig at jeg har valgt å se bort fra det. For å sette beløpet i perspektiv kan jeg nevne at støtte til konsulentvurderinger alene kan utgjøre mer en 50 øre pr. spart kwh pr. år.

Enøkinvesteringene hadde blitt foretatt likevel

Vanlige enøktiltak i private husholdninger omfatter isolering av gulv, tak og yttervegger, utskiftning av dører og vinduer o.l. Dette er tiltak som også er aktuelle ved modernisering av eldre boligmasse for å bringe denne opp til en mer tidsmessig standard. Også i relativt nyere boligmasse kan slike tiltak være aktuelle for å øke boligarealet, eksempelvis ved at loft og kjeller etterisoleres og tas i bruk til beboelse.

Modernisering av eldre boligmasse og utvidelse av boligarealet i nyere boligmasse er eksempler på investeringer som hadde blitt gjennomført uavhengig av om man har et enøk program eller ei. Energiøkonomiseringsprogrammer som subsidierer investering i etterisolering o. l. vil altså i stor grad subsidiere investeringer som hadde blitt gjennomført uansett.

Enøkprogrammer fremskynder enøkinvesteringer som hadde blitt foretatt likevel

En variant av den foregående gruppen av enøkinvesteringer er de tilfeller der et enøkprogram fremskynder en enøkinvestering som hadde blitt foretatt likevel på et senere tidspunkt. Særlig gjelder dette enøkinvesteringer som i realiteten går på rehabilitering/modernisering av eldre boligmasse. Før eller senere må denne boligmassen oppgraderes til mer tidsmessig standard.

Verdien av å fremskynde en enøkinvestering i 5 år, henholdsvis 10 år er:

Nåverdien av å fremskynde en enøkinvestering 5 år, som altså sparer 1 kwh hvert år i 5 år utgjør:

$$\sum_{t=1}^5 \frac{5}{1,07^t} \approx 20 \text{ øre i 1987-kroner.}$$

Nåverdien av å fremskynde en enøkinvestering i 10 år, som altså sparer 1 kwh hvert år i 10 år utgjør:

$$\sum_{t=1}^{10} \frac{5}{1,07^t} \approx 35 \text{ øre i 1987-kroner.}$$

Som nevnt kan støtte til konsulentutredninger alene utgjøre mer enn 50 øre pr. spart kwh pr. år i småhus.

Enøkprogrammer vurderes ofte utfra forventet spart energi og ikke utfra faktisk spart energi

Et karakteristisk trekk ved enøkmiljøet er at programmenes effektivitet synes å bli vurdert utfra forventet spart energi og ikke utfra faktisk spart energi. Den faktiske sparte energi, målt som differansen i energiforbruket før og etter gjennomføringen av enøktiltakene, er erfaringsmessig vesentlig mindre enn de anslag som gjøres av konsulenter o. l.

Talleksempler fra energiøkonomisering i småhus

Det finnes relativt få tall som belyser lønnsomheten av enøkprogrammer. Jeg skal nedenfor gjengi noen tall fra en undersøkelse foretatt av Norges Byggforskningsinstitutt:

Svein Egil Sørensen: «Energisparing ved etterisolering av småhus», Særtrykk nr. 267, Norges Byggforskningsinstitutt 1981.

Sørensens artikkel er basert på en undersøkelse av resultatene av enøkinvesteringer i småhus som i hovedsak ble finansiert ved såkalte energisparelån i Den Norske Stats Husbank i slutten av 1970-årene. Sørensen grupperer materialet etter type av enøkinvesteringer. Størrelsen på investeringen pr. spart kwh varierer tildels sterkt fra gruppe til gruppe.

I Sørensens undersøkelse er alt energiforbruk regnet om til kwh. Et høyt anslag på andelen som er elektrisk energi er 75%. Resten er i hovedsak olje.

Vi er interessert i å få frem hva investeringsutgiften pr. spart kwh elektrisk energi pr. år utgjør. Beregningene er gjengitt nedenfor.

	Gunstigste gruppe	Gjennomsnitt
Investeringer pr. spart kwh energi pr. år (1977-kroner)	kr. 1,40	kr. 3,90
Investeringer pr. spart kwh energi pr. år (1987-kroner) ¹	kr. 3,08	kr. 8,57
Investering pr. spart kwh elektrisk energi pr. år (1987-kroner) ²	kr. 4,11	kr. 11,50
Investering pr. spart kwh elektrisk energi pr. år som et resultat av enøkprogrammet ³ ..	kr. 8,22	kr. 23,00

¹ Komsuprisstigning fra juli-77 til juli-87 er anslått til 116%. Kostnadene har sannsynligvis steget mer enn den generelle prisstigning målt ved komsuprisindeksen.

² Av spart energi antas høyst 75% å være elektrisk energi. Anslaget er sannsynligvis for høyt.

³ Enøkprogrammet antas å øke energiøkonomiseringstiltak med 100%. Anslaget er sannsynligvis for høyt.

Jeg har foretatt tilsvarende beregninger for andre programmer som viser høyere tall enn de gjennomsnittstall som er referert i tabellen ovenfor. Disse beregningene kan ikke offentliggjøres på det nåværende tidspunktet.

For hver spart kwh elektrisk kraft som er et resultat av enøkprogrammet må det altså investeres kr. 23,00 (gjennomsnittgruppen).

Vi har da sett bort fra administrasjonsutgifter til enøkadministrasjon og støtte til konsulentrapporter. Disse enøkinvesteringene er åpenbart samfunnsøkonomisk ulønnsomme. Investeringene pr. spart kwh er av en slik størrelsesorden at det er uinteressant å foreta videre beregninger.

Kapitalkostnadsproblemet

Ved beregning av samfunnsøkonomisk grensekostnad benyttes en kalkulasjonsrente på 7%. Når private husholdninger gjennomfører enøkinvesteringer er renteutgiftene fradragsberettiget på selvangivelsen. Tar vi utgangspunkt i dagens rentenivå på 16%, 9% prisstigning og 40% marginalsatt, er den reelle kapitalkostnaden etter skatt 0–1%. Private husholdninger har altså en vesentlig lavere kapitalkostnad enn den som legges til grunn ved beregning av samfunnsøkonomisk grensekostnad.

Det faktum at kapitalkostnaden er så lav gjør investering i enøktiltak privatøkonomisk lønnsom selv om den elektrisitetspris forbrukeren betaler ligger under samfunnsøkonomisk grensekostnad. Et eksempel kan være illustrerende.

Vi antar at kraftprisen og samfunnsøkonomisk grensekostnad stiger i takt med den generelle prisstigning. La oss betrakte en enøkinvestering med 20 års levetid. Den maksimalt forsvarlig investering pr. spart kwh, dersom samfunnsøkonomisk grensekostnad kr. 0,345, og 7% realrente legges til grunn, blir da:

$$\frac{0,345}{0,094} = \text{kr. } 3,67$$

der 0,094 er årlig ytelse som er nødvendig for å forrente til 7% og nedbetale et lån over 20 år.

Dersom den private husholdningen har en reell kapitalkostnad etter skatt på 0 vil investeringen være lønnsom dersom kraftprisen i 1987 er høyere enn 18,4 øre pr. kwh. Er den reelle kapitalkostnaden 2% vil den være lønnsom dersom kraftprisen i 1987 er høyere enn 22,4 øre pr. kwh.

Alle tall er eksklusive merverdiavgift.

De kraftpriser som gjør investeringen privatøkonomisk lønnsom ligger altså langt under det private husholdninger idag betaler. De lave reelle kapitalkostnadene for private husholdninger vil altså tendere til overinvestering i enøk. Offentlige enøkordninger i form av tilskudd og subsidierte lån vil bare forsterke denne tendensen. Dette forhold synes å bli bekreftet av de data som foreligger.

Konklusjon

Norsk energiøkonomiseringspolitikk synes å være preget av en stor grad av økonomisk naivitet. I alle fall når det gjelder husholdningssektoren. Jeg frykter imidlertid at forholdene er like ille eller verre i andre sektorer.

Norsk elektrisitetsforsyning tar sikte på å satse 3–5 000 millioner kroner på enøk frem til århundreskiftet. Den manglende økonomiske kontroll som karakteriserer denne sektoren kan derfor medføre en gigantisk sløsing med ressurser.

Muligheten for å produsere kraft basert på assosiert gass vil sannsynligvis medføre en reduksjon i samfunnsøkonomisk grensekostnad for kraft. I så fall vil investeringer i enøktiltak bli enda mer ulønnsomme enn regnestykkene ovenfor viser.

Er det ikke på tide at noen snart reagerer?

Nytt redaksjonsmedlem i Sosialøkonomen

Funksjonstiden for Vidar Knudsen går ut fra og med juni-nummeret. Styret har oppnevnt Torstein Bye som nytt redaksjonsmedlem.

Fra og med august-nummeret består redaksjonen dermed av:

Bent Vale, Sosialøkonomisk institutt, redaktør.

Tor Hersoug, Institutt for økonomi, NTH.

Knut N. Kjær, ECON.

Torstein Bye, Statistisk Sentralbyrå.

**Kristiansand
kommune**

ØKONOMIKONSULENT/ SPESIALKONSULENT

(Ny utlysning)

Stillingen som økonomikonsulent i kommunens sosialadministrasjon er ledig. Konsulenten er plassert i administrasjonens leder team og har ansvaret for etatens økonomifunksjon. Den som ansettes skal arbeide med økonomisk planlegging og analyse, budsjettarbeid og andre løpende økonomioppgaver.

Under sosialadministrasjonen sorterer 3 ulike distriktssosialkontor, hjemmehjelpsavdeling, A-senter og akuttstasjon, 8 syke- og aldershjem, barnehager m. m.

Sosialetatens bruttobudsjett for 1987 er på ca. 260 mill. kroner.

Det er vedtatt etablert en felles sosialadministrasjon i kommunen. Stillingens ansvarsområde må derfor påregnes utvidet til også å omfatte helsesektoren.

Stillingen ønskes besatt med en sosial- eller siviløkonom, evt. annen øk./adm. utdanning. Det vil bli lagt vekt på evne til å arbeide selvstendig og til å samarbeide. Det vil være en fordel med erfaring fra tilsvarende arbeid.

Stillingen er lønnet som førstekonsulent eller spesialkonsulent ltr. 27-31 (kr. 191 064,- – 223 786,-) etter kvalifikasjoner.

Nærmere opplysninger om stillingen gis av sosialsjef Mathiesen eller økonomikonsulent Aarnes, tlf. 042/22 800.

**Søknad vedlagt
attesterte kopier av
vitnemål og attester, sendes
Kristiansand Kommune
Personalavdelingen,
postboks 427, 4601 Kristiansand
innen 16. juli 1987.**

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

INSTITUTT FOR SAMFUNNSFORSKNING

Munthesgt. 31, 0260 Oslo 2, tlf. 02/ 55 45 10.

«Permitteringer og arbeidsløshetsstrygd» En konferanserapport.

Av Hege Torp og Hilde Indreberg (red)

Formålet med konferansen var å belyse arbeidsmarkedspolitiske, arbeidsrettslige og trygderettslige aspekter ved permitteringsordningen og reglene for arbeidsløshetsstrygd. I rapporten presenteres innledninger av danske, svenske og norske jurister og økonomer, og en oppsummering av debatt og innlegg der forskere, myndigheter, partene i arbeidslivet og lovgivere deltok. Som det vil framgå av rapporten, er det en rekke uavklarte og uklare forhold ved gjeldende ordninger. Det synes å være behov for en nøye gjennomgang av formelle bestemmelser og praksis.

ISBN 0333-3671, 112 sider. Kr. 50,-.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, postboks 6110/Etterstad, 0602 Oslo 6. Tlf. (02) 65 95 00.

Passasjertrafikken med rutefly til/fra Norge i 1986 – reisemønster, reiseaktivitet og passasjersammensetning.

Stabæk, Knut, planlegger.

Rapporten gir en beskrivelse av passasjertrafikken med rutefly mellom Norge og utlandet i 1986. Reisemønster, reiseaktivitet, reiseformål og passasjersammensetning er kartlagt. Beskrivelsen grunner seg på en spørreundersøkelse på rutene til SAS i juni 1986.

Oslo, jan. 1987. 34 sider. Prosjektrapport. NOK 100,-. ISBN 82-7133-554-5- (With summary in English).

Konsekvensanalyse av vegnormaler. Teori og praksis.

Gabestad, Knut, Sosialøkonom.

Rapporten gir en teoretisk og praktisk vurdering av mulighetene for å gjennomføre konsekvensanalyser av endringer i standardkrav i vegnormalene. Det konkluderes med at det teoretiske grunnlaget for slike analyser er tilfredsstillende, men at datagrunnlaget neppe er godt nok. En teoretisk vurdering av normalforslaget «Vegsystem og vegstandard» viser god tilpasning til kravet om optimale parameterverdier. En gjennomgang av tilgjengelig internasjonal litteratur på området, viser at vegnormalene sjelden bestemmes ut fra en kvantitativ analyse av samspillet mellom vegbrukerkostnader og vegholderkostnader.

Oslo, nov. 1986. 49 sider. Prosjektrapport. NOK 100,-. ISBN 82-7133-552-9. (With summary in English).

Sanksjoner i vegtrafikken.

Østvik, Egil, jurist.

Rapporten redegjør for hvilke sanksjoner som i dag nyttes og hvilke som kan nyttes i vegtrafikken. Det anbefales hvilke som bør nyttes. Spørsmålet om utvidet bruk av gebyr, samt overføring av sanksjonsmyndighet til biltilsynet drøftes. Det foreslås reagert strengere overfor hensynsløs kjøring, og en ny straffebestemmelse for slik kjøring foreslås. Rapporten drøfter også en utvidet bruk av forenklet forelegg.

Oslo, jan. 1987. 66 sider + vedlegg. Prosjektrapport. NOK 100,-. ISBN 82-7133-555-3- (With summary in English).

Transport routes and total transport costs for some overseas trades in Cote d'Ivoire, Cameroun and Burkina Faso.

Nielsen, Egil (Shipping Aid A/S), Skarstad, Odd, (TØI).

The economy of West and Central African countries is dependent upon overseas trade. Consequently transport costs in connection with exports and imports are essential for the economies of these countries. Port transit costs are obviously one of the heaviest cost factors affecting foreign trade. Reduced port costs and improved efficiency of port transit activities are of utmost importance for facilitating overseas trade. In order to improve port operations we suggest that training programmes for port personell should be introduced.

Oslo, January 1987. 96 p. Project report. NOK 100,-. ISBN 82-7133-558-8.

NORGES BANK

Postboks 1179 sentrum, 0107 Oslo 1, tlf. (02) 31 60 00

Lønnsdannelseprosjektet i Norges Bank.

Ragnar Nymoen.

Dette notat gir en oversikt over noen hovedresultater fra lønnsdannelseprosjektet i Norges Bank. Prosjektet er knyttet til arbeidet med å utvikle den kvartalsvise makromodellen RIKMOD.

Et kommende arbeidsnotat av Øyvind Eitrheim og Ragnar Nymoen vil dokumentere en versjon av RIKMOD hvor lønnsdannelsen er endogenisert etter de samme prinsipper som dette notatet redegjør for.

ISBN 82-90130-45-7. Arbeidsnotat 1987/2. 26 sider.

Arbeidsledighet, ledige plasser og lønnsdannelse.

Ragnar Nymoen.

Dette notatet behandler sammenhengen mellom arbeidsledighet og ledige plasser innenfor en modell hvor lokale lønnsavtaler reforhandles kontinuerlig, og hvor bedriftene tar lønnsforhandlingene i betraktning ved sin tilpasning. Modellen innebærer at ledighet og vakanser blir bestemt simultant. Løsningen avhenger blant annet av tarifflønnen og av faktorer som påvirker arbeidernes søketilbøyelighet.

Modellen impliserer at det ikke nødvendigvis er slik at fleksibel tarifflønn gir høyere sysselsettingsinsentiver enn tilfellet med stiv eller eksogen tarifflønn. Resultatet avhenger av hvordan tarifflønnen påvirkes av endringer i ledighetsnivået. Dersom lavere ledighet øker tarifflønnen tilstrekkelig mye, kan sysselsettingskostnadene bli prohibitive allerede på et relativt høyt ledighetsnivå.

ISBN 82-90130-43-0. Arbeidsnotat 1987/3. 36 sider.

SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3, tlf. 45 51 11, 45 51 27.

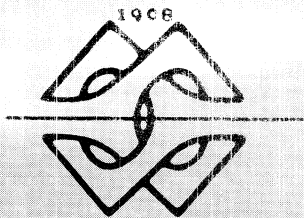
Long-run price equilibrium with word-of-mouth consumer communication.

Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt Nr. 12, 27.05.87.

Av Jon Strand.

Arbeidet tar for seg et produktmarked for en homogen vare, der bedriftene setter priser og lever evig, hver generasjon av forbrukere kjøper en enhet hver, og hver forbruker kjenner en eller to forbrukere som kjøpte i forrige generasjon, som forteller dem om pris og lokalisering for de respektive bedrifter. Det vises da at markedslikevekten innebærer en kontinuerlig fordeling av prisene i markedet, med høyeste pris lik maksimal betalingsvillighet hos konsumentene, og med laveste pris enten lavere eller høyere enn produsentenes grensekostnad. Når renten eller søkekostnaden går mot null, går gjennomsnittsprisen mot grensekostnaden.

ISBN 82-570-8365-8. ISSN 0801-1117. 55 sider.

Redaktør:

Bent Vale

Redaksjon:

Tor Hersoug

Vidar Knudsen

Knut N. Kjær

Redaksjonsutvalg:

Jarle B ergo

Rolf J. Brunstad

Reidun Grefsrud

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elizabeth Nygaard

Jørn Rattsø

Karl Robertsen

Hans Henrik Scheel

Jon Strand

Anne-Birgitte Sveri

Stein Østre

Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Formann: John L. Rogne

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 20 22 64/

36 26 10/36 26 11

Telefax (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001 05 13408

Medlem av Den Norske

Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer

pr. år, den 15. hver måned

unntatt juli.

Abonnement kr 250,-.

Studentabonnement kr 125,-.

Enkeltnr. kr 32,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m v a)

1/4 side kr 2 400,-

3/4 side kr 1 900,-

1/2 side kr 1 400,-

1/3 side kr 1 050,-

1/4 side kr 950,-

Trykt i offset.

Reklametrykk Grafisk A.s.
Bergen

INDUSTRIØKONOMISK INSTITUTT

Breiviken 2, 5035 Bergen Sandviken, tlf. 05 25 56 60.

Næringsanalyse for Bergen

Av Tor Fredriksen og Tor Øyvind Baardsen.

Denne rapporten tar for seg sysselsettingsutviklingen i Bergen i 20-års perioden 1960–1980. Ved hjelp av dekomponeringsanalyse (shift/share) vil utviklingen i heltidssysselsettingen i Bergen sammenliknes med utviklingen i landet som helhet og de andre bykommunene (SSB kommuneklasse 7) i periodene 1960–70 og 1970–80. Foruten å beskrive utviklingen blir ulike forklaringsfaktorer så som nærings sammensetning og konkurranseevne trukket fram.

ISBN 82-7296-050-8. Rapport nr. 73, 65 sider. Kr. 140,-.

Industrielle utfordringer

Av Arne Selvik.

Hensikten med denne boken, som er blitt til i samarbeid med Industribanken og Industriøkonomisk Institutt, er nettopp å gi et innspill til en slik nødvendig industripolitisk debatt i Norge.

ISBN 82-00-18304-1. Rapport nr. 72, 115 sider. Kr. 157,-.

Norsk industris strategiske utgangspunkt for å møte fremtidens konkurranseutfordringer Del. 11

Redigert av Bjørn Svendsen.

Rapporten inneholder grunnlagsinformasjoner om historiske utviklingstendenser, samt aktuelle trusler og muligheter for Industristatistikkens 27 næringsshovedgrupper.

ISBN 82-7296-057-5. Rapport nr. 75, del 2, 181 sider. Kr. 190,-.

Utvikling av høyteknologimiljøer. Rapport fra seminar i Bergen, 22. oktober 1986

Av Tom Johnstad.

Dette er en rapport som inneholder foredragene fra et seminar om utviklingen av høyteknologimiljøer. Temaet ble belyst med erfaringer fra Silicon Valley, Storbritania og Horten. Videre ble en del ulike potensielle høyteknologimiljøer, i Norge presentert. Det gjaldt et småbedriftsmiljø, foruten miljø rundt et stort teknologiforetak og et større forskningsmiljø. Avslutningsvis ble myndighetenes politikk og den utfordring denne type utvikling skaper for Norge presentert.

ISBN 82-7296-055-9. Rapport nr. 78, 194 sider. Kr. 190,-.

Petroleumsvirksomhet og sysselsetting i Hordaland. Utsikter fram til 1995

Av Karl-Ove Tvedt og Anne Vatten.

I rapporten utredes utsiktene for petroleumssysselsettingen i Hordaland fram mot 1995. Ut fra markedsutsiktene for olje og gass og rammebetingelser, drøftes aktiviteten på norsk sokkel innenfor leting, utbygging og drift av felt. Rapporten drøfter videre omstillingskrav leverandørindustrien står overfor i årene framover.

ISBN 82-7296-056-7. Rapport nr. 79, 57 sider. Kr. 140,-.

SMB and Industrial Development in Norway

Av Kristin Dale

The report reviews the development in the organization and structure of small and medium sized enterprises in Norway, som of the research results related to firm size and the Norwegian Institutional setting are reported. Some differences between the Nordic Countries are mentioned. A standard format has been used to facilitate international comparison at a later date.

ISBN 82-7296-061-3. Rapport nr. 83, 61 sider.

"Vi skulle gjennomføre en revolusjon 108 steder i Norge. Vi hadde aldri trodd det skulle gå så smertefritt"

«Overgangen til data var en liten revolusjon for hvert enkelt kontor. Vi hadde aldri trodd det skulle gå så smertefritt. Vi stilte krav om en løsning som var driftssikker, som beviselig fungerte fra første øyeblikk og som vi kunne bygge videre på. På landsbasis har vi i snitt utplassert en minimaskin nesten hver eneste uke de siste 2 årene. Systemene har fungert og vi har overholdt både tidsplan og budsjetter. Og da er det klart man er fornøyd.»

Ordene stammer fra Arbeidsformidlingen, og vi i Bull synes selvsagt det er hyggelig å få en slik attest for samarbeidet.

Nå kan Arbeidskontorene formidle jobb på få sekunder . . .

«Skjemaer i flere kopier, kort-arkiv og registreringsmapper . . . mesteparten av det tungvinte papirarbeidet er nå borte. Resultatet er bedre og raskere service for publikum i tillegg til en enklere og mer oversiktlig jobb for oss som ansatte», sier Lisbeth Dageid og Leif Sandaker ved Arbeidsformidlingen i Oslo.

Nøkkelordene er datakommunikasjon . . . og Bull. I samarbeid med Statens Datasentral og Bull har Arbeidsdirektoratet skreddersydd en dataløsning for etatens viktigste oppgave – formidling av arbeid. Både lokalt og på landsbasis gis brukerne tilgang til Bulls unike løsning for kommunikasjon og kontorstøtte – tekstbehandling, elektronisk post og telex fra terminal eller mikromaskin.

«En vellykket revolusjon», sier Lisbeth Dageid og Leif Sandaker ved Arbeidsformidlingen i Oslo.

Informasjons- og kommunikasjonsløsninger for trygg vekst.

Tollbugt. 32, 0157 Oslo 1.
Tlf.: (02) 41 80 30.

